

A szabadoktatásért.

A klerikális közoktatás úgy kezeli az ismereteket, mint ahogy a laboratóriumban szokás a baktérium-kultúrákat. Csupán „tananyag” alakjában szabad a nép közé jutnia, mert ez mindenféle tudomány és felvilágosulás ellen igen jó védőoltásnak bizonyult. A közoktatás tehát tagadhatatlanul veszélyes üzem, de látszólag nem származhatik belőle nagyobb baj, csak minden közeg lelkiismeretesen örködjék afölött, hogy az ismeretek könnyelműen a nép közé ne jussanak. Ebben az optimizmusában idővel a reakció mindenütt megcsalatozik. Nem elég „a magyar nyelv érdekében” az ország felét iskolázatlanul hagyni, nem elég „a nemzeti termelés érdekében” a tanulók felét fejletlen testtel az iskolából a mezőre kiharcolni és nem elég a megmaradtakra vigyázni, hogy csak a tanterv szerint sterilizált ismeretek érjék őket – mindez nem elég. Merő utópia, hogy pusztán mulasztással meg lehet akadályozni a kultúrát kifejlődésében. Nem elég a butádat kitüntetni, üldözni is kell az okosokat. A népies és nemzetiségi önképzést, a társadalom önkéntes oktatói tevékenységét el is kell nyomni. Keservesen tanulta meg az olasz, a francia, az orosz, a spanyol, a portugál és az osztrák reakció – és meg fogja tanulni a magyar reakció is –, hogy egy nép szellemi erői önmaguktól is szabad tevékenységben és önkéntes intézményekben egyesülnek és hogy az, aki a tudatlanság fentartására vállalkozik, csakhamar kénytelen nyílt harcba szállani a társadalom tucjásra szomjas akaratával.

A magyar vallás- és közoktatásügyi kormány 1911 július hó 1-én 50877 szám alatt egy rendeletet adott ki a szabad oktatás tárgyában. Ezzel a rendelettel a magyar klerikalizmus arra a támadó útra lépett, amely legutóbb a francia, a spanyol, a portugál és az osztrák klerikalizmusra végzetessé vált.

A miniszter ebben a rendeletben minden előkészületet megtesz arra, hogy a munkásság és a radikális polgárság köréből kiindult viruló szabadoktatási tevékenységet letörje. Első helyen áll a rendelet Intézkedései között az, hogy ezentúl mindenféle szabadoktatás állami főfelügyelet alá helyeztetik, az előadásokat a miniszter kiküldöttjével meglátogattathatja és ellenőriztetheti, hogy az ott hirdetett tanítások nem ütköznek-e bele a közkerkölcsökbe vagy az ország törvényes rendjébe. Ez a közkerkölcsös intézkedés a

reformok egész légióját foglalja magában. A szakszervezetek feloszlataához ezentúl nem kell majd spicli és agent provocateur; nagyobb sztrájkok alkalmával a miniszter egyszerűen elküldi az Országos Központi Katolikus Legényegyesület valamely sárga kiküldöttjét (aki a rendelet szerint a szabad oktatásra felügyelő Országos Tanács tagja), és ez majd főfelügyeleti jogának statáriális gyakorlása után az egyesület feloszlataását fogja javaslatba hozni, mint amelynek tanításai nem közerkölcsösek és az ország törvényes rendjébe ütköznek. De lehet, hogy az Országos Központi Katolikus Legényegyesület kiküldöttje meg fog elégedni azzal a szerényebb eredménnyel is, hogy az illető szervezet szabad oktatói tevékenységétől el fog tiltatni.

Az állam azonban ezentúl nemcsak felügyelni akar a szabad oktatásra, hanem azt egyébként is „támogatni” kívánja. A rendelet a tanítón és a községi orvoson kívül a „helyi intelligenciát”, névszerint a papot, a jegyzőt és a birtokosokat akarja díjazás ellenében a népművelés feladatának megnyerni. Szerintünk ugyan a birtokosok pontosabb megfigyelése azokon rendszerint még az intelligencia „helyi” tüneteit sem eredményezheti, de a jegyzőkben mi is született szabadoktatókat látunk, mert bizonyára ők tudják legjobban, hogy mit szabad és mit nem. Abban is megbízhatunk, hogy a szabadoktatás díjazása, azon feltételek és módozatok mellett, amelyeket erre a rendelet állapít meg, a közerkölcsiség rohamos emelkedését fogja előidézni.

Választásoknál a tanítók között és bérmozgalmaknál a jegyzők között a közerkölcsiség ijesztő mértéket fog ölteni. Mert csak el kell képzelni a közerkölcsiségnek azt a fokát, amely Magyarországon ahoz szükséges, hogy a vármegyei „szabadoktatási bizottság” az oktatót jutalomra ajánlja, a gondnokság vagy iskolaszék hajlandó legyen 25 hallgató állandó jelenlétét igazolni, a Szabadoktatási Tanács szakbizottsága (16. §) az illetőt erre érdemesnek ítélje, az Állandó bizottság ezt helybenhagyja és végül a miniszter csengő fémbe nyugtázza ezt a ragyogó közerkölcsiséget.

A kormányönkéntének a rendelet minden téren ajtót nyit. A klerikalizmus az állami felügyelet pajzsa alá akarja rejteni a szabadoktatást, hogy ott végezzen vele. A közerkölcsiséget és az állam törvényes rendjét hangoztató ártatlan kikötések, megannyi hurok a bátor és lelkiismeretes szabadoktatás számára. Demokratikus felfogás szerint az állam törvényes rendje csak az, amely a kultúrával összhangzásban van és ha eltérés van a kettő között, akkor rendet kell teremteni az állam törvényeiben, hogy azok ismét a kultúra céljait szolgálják. És ki fogja vájjon megmondani, hogy mi ütközik a közerkölcsiségbe, mi nem? A művelt emberiség meggyőződése szerint a közerkölcsiségbe ütközik mindenféle babonának vagy tudatosan megszerkesztett előítéletnek a terjesztése és fejletlen agyakra való erőszakolása; de a közerkölcsökbe ütközik mindenképp az olyan rendelet, melyben állami hivatal nyíltan pénzt és pénzbeli előnyöket ígér az oktatóknak azért, hogy megalkuvással és meghamisítva közöljék az ismereteket a néppel,

másrészt „főfelügyelettel” fenyegeti meg azokat, akik a vesztegetőt megvetéssel elutasítják.

Erkölcstelen rendeleteket is végre kell azonban hajtani. És itt a bökkenő. Mert más dolog, amikor az egyén keresi fel az államot és az becsapja előtte az oktatás kapuit, mint amikor az állam kénytelen a szabadoktatási szervezeteket saját portájukon felkeresni és saját otthonukban megtámadni. A közművelődést csendben is el lehet sikkasztani, *de rabolni csak nyíltan lehet*. Amikor az állam nem elégszik meg történelmi kötelességmulasztásának fentartásával és intézményesítésével, hanem hódítóan lép fel az egyének, az egyesületek, a csoportok s az osztályok rovására, akkor ezzel polgárháborút idéz fel és *kultúrharcba szólítja az egész felvilágosult közvéleményt*.

Bennünket pedig sem erkölcstelen rendeletekkel megvesztegetni, sem fenyegetésekkel megfélemlíteni nem lehet. A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr rendelete törvénytelen és alkotmányunkkal ellenkezik, mert szabadságjogainktól foszt meg bennünket. A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletének eleget tenni nem fogunk, magatartásunkat tőle befolyásolni nem hagyjuk.

Emlékezzünk:

1901 augusztus havában Barcelonában egy kis iskola nyílt meg, amely nem tanított hittant és a természettudományokat felvette tantervébe. A klerikális kormány 1906-ban megkezdte ennek a Szabad Iskolának az üldözését, amelynek a neve Modern Iskola volt; de 13 havi bebörtönzés után az iskola alapítóját fel kellett menteni az ellene emelt vádak alól. Ennek az üldözésnek a hatása alatt tömegesen keletkeztek Spanyolországban nyilvános és titkos szabadoktató szervezetek. A klerikális kormány kénytelen volt tovább haladni azon az utón, amelyre egyszer lépett. Újabb és újabb ürügyek alatt folytatta a szabadoktatás ellen támadásait. 1909 augusztus havában másodszer perbe fogta a szabadiskolák alapítóját és 1909 október hó 13-án végre – olyan gaz és olyan törvénytelen eljárás után, amely egész Európát lázba ejtette – rajta a halálos ítéletet végre is hajtotta. Egy év sem tellett bele Francisco Ferrernek, a barcelonai Modern Iskola halhatatlan alapítójának vértanúságába és a megdönthetetlen spanyol klerikalizmust a feltámadt népharag elseperte örökre.

Bizalommal várjuk az 50.877/911. sz. vk. min. rendelet végrehajtását.

Pólányi Károly.

Hadsereg és kultúra.

– Hadsereg nélkül nincs kultúra! – monda Hazai, megszorult javaslata érdekében. Minden pénzt és legjobbaink életét megéri, mert nélküle a kultúra bizonytalan és hiábavaló . . .

Így jutott be a kultúra a magyar parlamentbe: nagy hazugságok védelmére, egy katona okoskodásain keresztül.

A gondolkozás restségére alapított megtévesztés sikerült. A megbántott kultúra nevében senki sem állott fel!

Az államintéző osztályok régi hazugságok számára új és új megokolásokat keresnek, hogy egyensúlyban tartsák azokat a fejlődő társadalmi öntudattal. A számítás most is a lelkületek mélyéig hat, mert a XX. század emberének népszerű jelszó és öntudatlanul féltett kincse a kultúra. Ha el lehet hitetni, hogy hadsereg nélkül tönkremegy, akkor a hadsereg fentartása és háborúk készítése szimpatikus megokolást nyer, áldozatokra és tettekre vivő indulatok talajába ereszthet friss gyökereket.

E megtévesztés ellen a kultúrát kell felismerni, mely *a szükségletek kielégítésének a lehetőségét jelenti*. Egy ország kultúrája alatt az ország termelési rendjének, higiéniájának, állami szerkezetének, törvényeinek, közlekedési viszonyainak, tudományos intézményeinek, nyelvi fejlettségének, irodalmának és művészetének testi és szellemi szükségleteinkre való használhatóságát értjük. Kívánatos és jó kultúra van abban az országban, melyben a lehető legtöbb ember összes szükségleteit teljesen és könnyen elégítheti ki. Rossz kultúra van abban az országban, melyben a gazdasági termelés alacsonyrendű, a halálozási és betegségi statisztika magas, a törvény egyeseknek vagy osztályoknak kedvezményeket biztosít, a közigazgatás részrehajló és durva, a közlekedési viszonyok gyatrák, a tudományos intézmények hozzáférhetlenek vagy elavultak, a nyelv új fogalmak kifejezésére alkalmatlan, az irodalom szűk perspektívájú, a művészet kicsi és kitarított. Rossz kultúra van abban az országban, melyben az embereknek kevés ismeretük van és jobb kultúrára irányuló törekvéseik elnyomására megfélemlítő intézményeket tartanak fenn. Ezek jelzik a rossz kultúrát, mert ilyen országban a legtöbb ember szükségleteit rosszul elégíti ki.

Világosan következik mindebből, hogy jobb kultúrához csak belső társadalmi munkával lehet jutni, melynek tartalma a gazdasági és értelmi erők fejlesztése, összeműködések javítása. Ez pedig épp az ellenkezőjét foglalja magában mindannak, ami Összeütközéshez vezethet. Értelmetlen és nevetséges tehát fegyveresen védeni kultúrákat, melyek nem ütközhetnek. Sokan mégis a faji tagoltságban ütközési lehetőségeket látnak és épp ez alapon tartják a kultúrákat szembenállóknak. De ez a szembekerülés csak látszólagos, mert a kultúra szempontja mindig békés összeműködést parancsol, ami mind a két kultúrának javára is válik, ellentétben az erőszakkal, mely mindig legalább is az egyik csoport kultúrájának a gyengülését vagy pusztulását eredményezi, ez pedig nem lehet a másik csoport kultúrájának a követelménye.

Hogy erőszakos elintézés gondolata egyáltalán felmerülhet, szomorúan jellemzi mai kultúránkat, melybe beleépítették az összeütközhető érdekek erőszakos elintézésére szolgáló intézményeket és jellemzi gondolkozásunkat, melybe még átszivároghat ezekből az intézményekből a kultúrától teljesen idegen erőszak gondolatmenete.

Az erőszaknak megvannak a mozgató rugói, de nem a kultúrában, hanem hatalmuk öregbítésére törekvő dinasztikus és piacokat kereső nagykapitalista érdekekben. Éhez járul a hadsereg saját érdeke, ahonnan hivatásos tiszték tízezrei dudálják világgá a hadsereg dicséretét.

Ezek a hadseregtartás igazi okai és a kultúráról csak azéért beszélnek, mert kicsinyes érdekeikkel semmire se becsülnék, egy fillért se költenének rá, egy embert se kapna.

A tökéletesebb társadalom eljövendő embere lényege szerint nézvén dolgainkat, történelmi regény címén kacagtató szatírában fogja leírni, hogy könyvek, gépek, lombikok fölött gömnyedő gondolkodók korában olyan emberek, kiknek az erőszak tökéletesítése fizetett foglalkozásuk volt, a kultúra védőiként játszhatták ki magukat és ez okból lóháton nyargaltak és baloldalukon állandóan nagy darab vasat hordtak, ami járásukban akadályozván őket, kivételes tekintélyt és tiszteletet vívott ki számukra.

Vagy talán a hadsereg tisztjei a természeti erők jobb kihasználásán, betegségek leküzdésén, városok építésén, hajlóbb és zengőbb nyelv, hasznos kémiai összetételek kigondolásán törik a fejüket? Ezek vezetnek a jobb kultúra felé, de lesz-e vájjon, aki elhiszi, hogy titokban ezen törik a fejüket?

A példák raja odavisz, hogy a hadseregnek még a magatartása is kultúraellenes.

Békében megeszi az államjövödelmeket. Rideg kaszányája úgy mered ki a szépülő polgárutczák kellemes házsorából, mint testületi tagjainak ásatag világnézete a fejlődő értelem megismeréseiből. Benn pedig a fegyelem kardlappal és ököllel tanítja dolgára a felnőtt embert, akiről gyermekkorában erélyes felháborodással hártottuk el a tanító nádpálcáját. S ez a híres vasfegyelem, mely halálba is tud kergetni, talán fegyelmezett viselkedésű embertársakat és emelkedett lelkületű férfiakat nevel? A kultúra szempontjából csak ez eredmény: társadalmi szolidaritásra nevelni az embereket, hogy összeműködéseknél fegyelmet tartsanak. De a hadsereg nem így érti ezt. Benne a vallásos módszer alacsony formája, a jutalmazás és büntetés közeli esélye fegyelmezi az embert katonavoltában – parancsok fürge és gondolatmentes végrehajtására –, de nem fegyelmezi embervoltában, mert ez a kultúrafejlesztő hadseregre közömbös. A fegyelmezettek véres verekedései és vasárnapi részegségei mulatságos históriák tisztjeik előtt, mert ha idősebb évjárataikban már csak a reglama betütana érdekli is őket, ifjabb járataikban maguk is szívesen példaadó hívei a snajdigabb korcsmai verekedéseknek.

A hadsereg középkori szokásokat követ: kóbor és fegyveres

életet él, beszállásolásokkal zaklat, veteményeket gázol, kasztszerűen elzárkózik. Állandó farkasszemet néz a haladó társadalommal, s egész szelleme és minden tette ama régi idők csökevénye, melyekről öreg könyvekben borzongva olvasunk.

– Ámde megtanít írni-olvasni, mondják még ezekután is a kultúra nevében, sőt sokan csakis ezt mondják.

– Millió iskola telnék abból a pénzből – felelhetnénk – ahol különben tanítanak. De mi mást mondunk, mert szeretjük a hasznos leleplezéseket: Nem kultúra vágyból tanít az írni, aki a bakancsok helyes állásához jobban köti reputációját, mint a helyesíráshoz, hanem mert *sajátos* érdeke, mert a bőrét félti az írástudóktól. A jobb kultúrájú Németország írástudó seregében például írásban továbbítják a parancsot, melyet a raj vonalban fekvő mindenki hirtelen elolvas és tovább ad. Ellenben a mi analfabéta seregünkben szaladó küldöncökre van szükség, akiket az ellenség pompásan lelő és kürtszóra van szükség, amit az ellenség néha jobban ért. Itt van elásva a kultúra, melyet szegény Hazai tábornok valószínűleg összetévesztett a Radetzky-marssal.

A felháborodás haragja helyett a megértés csendes elcsodálkozásával kérdezzük: hogyan kerül hát a hadsereg a kultúra mellé? Micsoda ravasz fantázia vagy könnyű felületesség állította a kultúra mellé ezt az intézményt, melyet a háborúkészítés mellett békében épp csak azért tartanak, hogy a jobb kultúrára vágyó, feltörekvő osztályokat, a kultúra igazi fejlesztőit állandóan sakkban tarthassák vele. Háborúban pedig a legerősebbek tömeges halála, felperzselt városok, terjedő járvány, megakasztott foglalkozások, cenzúrait sajtó és pusztuló műremek, fölragott egyéni megbecsülés – ez a kultúra védelmének egybefolyó, véres vonala.

Csodálatos egyszerűen alakul ki mindebből a hazugságok fordítottja. Világosan látjuk, hogy *a kultúrát legjobban a hadseregtől kell féltetnünk, mely folytonos bizonytalanságban tartja, fejlesztését akadályozza, erőszakos fellépésekor pedig mindig és kíméletlenül rombolja azt.*

Íme ilyen egy kihúzott szál a hazugságok kényéből. Ne hagyjuk, soha ne hagyjuk becsempészni többé! Mutogassuk mindenkinek, különösen most, amikor a fórumon a véderőreform kavargó és katonadolgok izgatják a közvéleményt. Foglalkozunk állandóan vele, mert valóban vannak nagyszerű összefüggések, de épp azokra kell ráolvasni, akik legjobban firtatják ezeket.

Foglalkozunk szüntelenül a hadsereg és háború ideológiájával, hogy sorra lehulljanak a megtévesztő leplek és csak kevesek csúf érdeke maradjon meztelenül mögötte. Foglalkozunk a háború gazdasági okaival, a küzdelem dicséretével és a faji különbségekkel, melyeket a hadsereg épp oly szemérmetlenül fölhasznál saját igazolására, mint a kultúrát.

Addig foglalkozunk velük, míg meglátják és megértik, mint fogja be néhány érdekelt a legvéresebb szekerbe a népek millióit.

Ha ódák és harci dalok ütemei mögött a szerb sertés rőfögését hallják, majd meglátjuk, lehet-e oly könnyen háborús közvéleményt csinálni még egyszer ebben az országban.

Ibó György.

A szabadgondolkodó Ibsen.

Egy német író csodálkozva mondja, hogy azok között, akik a XIX. század utolsó negyedében a legnagyobb hatással voltak Európa szellemi életére, ott találunk egy költői és filozófiai tehetőséggel megáldott zenészt, egy helytelenül filozófusnak tekintett költőt és egy tévesen költőnek tartott filozófust. Könnyű kitalálni, hogy a három nagy ember: *Wagner*, *Nietzsche* és *Ibsen*. Azt is tudjuk, hogy soha le sem szerelhetőnek látszó ellenkezés fogadta ezt a három szellemóriást, akiknek mindegyike messze meghaladta korának átlagízlését s akik – mint mondani szokás – jóval megelőzték korukat.

Ibsennél bizonyos külsőségek s az írói működésével szorosabb összefüggésben nem is álló egyéni tulajdonságok is hozzájárultak ahhoz, hogy az úgynevezett nagyközönség ne rajonghasson érte. Az a barátságtalan öreg úr, aki társaságba nem járt s aki egy alkalommal kijelentette, hogy három dolog van a világon, ami egyáltalában nem érdekli: a gyermek, a virág és a zene; az a „nagy duzzogó”, aki brutálisan őszinte s oly sok kellemetlenséget hallat: a konvenció emberének bizony nem lehetett szimpatikus. Hogy szerelmi motívum nélkül szűkölködő drámát ír: a közönség szemében ez is hiba. Sokan meg nem tudnak mit kezdeni Ibsen szimbólumaival: érthetetlennek, legalább is homályosnak találják; sőt akad „szakember”, aki a *Solness építőmester* című drámára azt mondja, hogy „ebben a darabban valamennyi szereplő úgy viselkedik, mintha meg volna bolondulva, csupán csak Herdál dr. látszik épeszűnek, de ő is agylágyulásban kell, hogy szenvedjen, különben okvetlenül észre venné a téboly jeleit a többi alakon.” Ortodox elfogultság vagy a szimbolikus költészet különös félreértése magyarázhatja csak meg az inkább szellemes, mint találó kritikát; mert hiszen – noha a homályosság vádja nem teljesen alap nélkül való – Ibsen, mint író, éppen szimbolikus alkotásaiban a legnagyobb. Ez a kérdés különben, mint művészeti probléma, ez alkalommal nem érdekel bennünket különösen. Ibsent ezúttal *mint modern gondolkodót* vesszük szemügyre, abban a keretben, amely őt mint a modern társadalmi drámák megteremtőjét láttatja meg.

Az az Ibsen, akiről itt szó lesz, már nem Norvégia szűk határain belül középkori ideálokat hajszólo romantikus. Hogy 1864-ben elhagyta Norvégiát és Németországba költözött, döntő befolyással volt világfelfogásának kialakulására és ezzel drámaírói működésére is. Néhány évi külföldi tartózkodás után ezt írja egyik levelében:

„Eddig csak a nagy francia forradalom asztaláról elhullatott morzsákból éltünk s ezen a kosztón éppen eleget kérődzünk már. *A fogalmak új tartalmat és új magyarázatot követelnek.* Szabadság, egyenlőség, testvériség ma már nem jelenti ugyanazt, mint a boldog emlékéü guillotine korában. Az emberek csak fiókforradalma-

kat akarnak, forradalmat külső dolgokban. Pedig, amiről itt szó van, az az emberi szellem forradalma.” És megkezdí s drámáinak egész sorozatával véghez is viszi az erkölcsi fogalmak ama bizonyos átértékelését. Megírja *A társadalom támaszai* című drámáját és ezzel s a reá következő műveivel megteremti a modern milieudrámát. Az ember testi és lelki diszpozíciója egyfelől, a környezet hatása másfelől: ebből származnak azok a problémák, amelyekre Ibsen annyi emberséges megértéssel, de egyszersmind véres komolysággal reámutat. Noha drámái nagyon is a lelkekben mennek végbe, a problémák a milieuból nőnek ki s egy-egy dráma mélyéből az író gondolatának visszhangjaképpen kiharsog egy új igazság: a társadalmi viszonyok sok mindent megmagyaráznak! *Nórának* is, *Hedda Gablernek* is szükségképpen olyanná kellett válnia, amilyen. Nórával sem a szülői házban, sem férjhezmenése után soha komolyan nem beszéltek. Szemre tetszetős, érdekes automataképpen kezelték, aki saját magára nézve csak egy élet-princípiumról hallott: legyen férje házában férj és gyermek között maradék nélkül elosztható, mindig stílszerű staffage. Az eredmény: Nóra gyermekes, megdöbentően naiv asszony és feleség, akinek a reális életről s annak örvényeiről fogalma sincs és aki azt a váltóhamisítást, amit jóhiszeműleg elkövet, a legtermészetesebb dolognak tartja.

Hedda Gabler hasonló iskolából került ki. Ebben a leányban a benső tartalom nélküli, – csupán a jól neveltség, az úri házból származás látszatát kergető nevelés egy minden szociális érzék híján levő női torzképet hoz létre s a szellemi diszpozíciójánál fogva nagyrahitott Heddában a milieu egészségtelen szelleme beteg ambíciókat költ ki, amelyek szinte perverzítássá fajulva, Hedda tragikumának okozóivá lesznek. A *Kisértetek*-ben Osztwald tragikuma egy az atyjától örökölt betegségből fakad. Határozottan determinizmus. A *Vadkacsa* kis Hedvigjét ugyancsak szülői örökségképpen a megvakulás veszedelme fenyegeti; s hogy ez a gyermekleány képes halálra ítélni önmagát, magyarázatképpen utal az író arra a felizgatott, túlérzékeny lelkiállapatra, amely a serdülő korról járó fiziológiai átalakulás következménye. Ott van *Rank* doktor, ez a nagy lemondó, aki az életet úgy veszi, ahogy van: szintén örökölt hátgerincsorvadással, Nóra nélkül. Rosszul járna itt a néhai jó költői igazságszolgáltatás. Ki tudná igazolni a kis Hedvig tragédiáját? A nagy természettel állunk itt szemben, azzal, amely önmagában se nem jó, se nem rossz.

Realista nézőpontjából Ibsen hamarosan észreveszi a társadalom kinövéseit. Tulajdonképpen inkább kérdéseket akar feltenni, amint ő maga mondja; de ezekben a kérdésekben benne van az elitélő verdíkt. A vádlott a társadalom. Szatírának is beillő, élesebb kritikát alig írtak a jelen kor szociális erkölcstelenségéről, mint amilyen *A társadalom támaszai* című dráma. Egyetlen egy olyan alakja van Dorf Dina, akit a látszat-imádás, a sok tartalmatlan erkölcsi sallang még ki nem kezdett, morális nyomorékká nem tett, de aki a törvénytelen származása folytán reánehezhető társadalmi előítélet súlyát éppen a külsőségekre alapított társadalmi életben nagyon is

megérzi. Dina elkívánkozik innét messzire, nagyon messzire, oda, „ahol az emberek nem ilyen erkölcsösök és nem ilyen tisztességesek”. Ebben a darabjában veti fel Ibsen azt a kérdést, hogy érdekes-e egyáltalában a mai társadalmat támogatni?

De amennyire el tudja ítélni a rendszert egészen az anarchia szélsőségéig, annyira megértő az egyénnel szemben. Az egyén értékelése szempontjából mintha nem is volna érzéke bizonyos úgynevezett nagy bűnök iránt: Amit a konvencionális erkölcsan feltétlenül elítélne, Nóra váltóhamisítását, azt az író könnyen megérthetőnek találja Nóra neveltetésének és az ő szellemi és lelki berendezésének világánál. A nagyra törekvést, az erőt, tehetséget értékelni tudja Ibsen még rút elfajulásában is, mert a társadalmi viszonyok által deformált nemes anyagot lát benne.

Ez a kímélet azonban nem jár ki a szegény gazdagoknak, a képességeikben, életfelfogásukban oly százalmasan berendezett földön-csúszóknak. Ibsen típus-gyűjteményében külön, népes helyet foglalnak el a morált és vallást gondolkodás, lendület nélkül iparszerűleg űző embertelen emberboldogítók, akik gyakran az egyház felkent emberei közül kerülnek ki. Ilyen pl. *Rörlund* pap (A társadalom támaszai), aki mindenképpen meg akarja óvni a társadalmat az új gondolatok zavaró hatásától, aki szerint a vasút kész veszedelem és aki a nő feladatát abban látja, hogy tépést készítsen a csatában megsebesültek számára. Ez a Rörlund is egyike azoknak a visszafelé fejlesztett, szűk látókörű morálprédikátoroknak, akikre Ibsen egy 1882-ben Brandeshez intézett levelében céloz, amikor a teológia tanulásáról beszél: „Az ítélőképesség gyengülése – mondja –, ami, átlagban legalább, a teológiai tanulmányokkal való foglalkozás szükségképpen következménye, szembeötlő különösen akkor, mikor emberi jellemről, emberi cselekvésről és emberi motívumokról van szó.” Ilyen iudiciumbeli fogyatékoságban leledzik a *Kísértetek* papi alakja is: *Manders*. A szabadszellemű (értsd természettudományi) könyvek olvasását feltétlenül elítéli Manders, noha bevallja, maga nem olvasott el még egyet sem. Ellenben teljesen megbízik a rend, a törvényesség, felsőbbség és tekintély szellemében. Feleletül erre mondhatja Ibsen azokat a híres nihilista szavakat: „Igen, a rend és a törvény! Néha szinte azt gondolom, hogy ezek a legtöbb szerencsétlenség okozói itt a földön!”

Ibsen egy másik papi alakjából, *Rosmer János*-tól azonban maga az író beszél. A vallásos lelki állapotból felszabadult és a legnemesebb értelemben szabadgondolkodóvá vált emberrel állunk szemben, korunknak éles szemmel meglátott és nagy szívvel megrajzolt típusa. Rosmer azok közé tartozik, akiket gondolkodásra készítenek sok minden, amit látnak és akit abból, amit belátnak, le is vonják a következtetést. „Feladtam, *fel kellett adnom gyermekkori hitemet* – mondja Rosmer –, amikor meggyőződtem, hogy nem múló kísértés környékezett meg, hanem olyasvalami, amitől néni tudok megszabadulni sohasem, de nem is akarok.” Ez a Rosmer az ő konzervatív gondolkodású ellenfelével szemben, aki csak az

egyházban gyökeredző hitre alapított erkölcsről tart valamit, *el tud képzelni erkölcsöt vallás nélkül is*. „Nem hiszed tehát, hogy a hitehagyott, felszabadult emberben lehet tiszta érzés; nem hiszed el, hogy természeti ösztönképpen hordozhat magában erkölcsi érzéket?” Rosmersholmban is, Eyolfban is testet ölt Ibsennek az a gondolata, hogy *a szabadgondolkodó álláspont önként kínálkozik, öntudatlanul is sajátja lett a kultúremlőknek*.

Ilyen szemmel nézve embert és világot, *megdől Ibsennél az abszolút erkölcs tantétele is*. Ami eddig erkölcsös volt, nem mindig az. *Az igazságok nagyon rövid életűek*, sokszor csak 20 évig érvényesek, mondja Ibsen a Népgyűlöletben. Alvingné (Kísértetek), ez a jobb sorsra érdemes asszony, csúffá tett élete romjain felel meg és belátja, hogy egy képtelen körülmények között megkötött házasságban nem kellett volna, sőt nem is lett volna szabad kitartania. Ez az asszony a régi morál szellemében felfogott kötelességteljesítés áldozata.

A diszkreditált erkölcsi fogalmakat Ibsen máskülönben is gyakran veszi kritika alá. A házasság, általában a két nem egymáshoz való viszonya kérdésében uralkodó felfogásokat biztos kézzel bolygatja meg. Nóra esetére, mint közhelyre utalhatok. Ibsen szemrehányással illeti a társadalmat, amiért a nőt nem engedi az őt megillető helyre. „A ti társadalmatok a léhűtők, ti az asszonyt nem látjátok!” ezt mondja *Hessel Lóna* Bernik konzulnak, a társadalom támaszának gúnyolt társadalmi mimikrinek. Az ideális házasságot egy valamennyire közös világnézeten felépülő teljesen szabad egyesülésnek tekinti *Thea* (Hedda Gabler) és habozás nélkül ott hagyja férjét, akivel nincs egyetlen közös gondolata.

Feltűnő különben, hogy Ibsen drámáiban *szociális érzék, bátor kezdeményezés és a konvencióval szakítás dolgában a nők majd minden esetben felette állanak a férfiaknak*. Nórán és Alvingnén kívül példának említem *Hessel Lonát* és *Dorf Dinát* (A társadalom támaszai), azután *Petrát* (Népgyűlölet). Petra, Ibsennek ez a szimpatikus leányalakja már az új eszmeáramlatban nőtt fel. Még fiatal, de van véleménye, meggyőződése. Mert van foglalkozása: tanítónő. Petra nem is érzi magában azokat az ellentmondásokat, amelyekről Nóra és Alvingné beszélhetnek.

Itt jegyzem fel Ibsennek egy érdekes nyilatkozatát, amely jellemző arra, hogy miképp gondolkozott a modern munkásmozgalom és a nőemancipáció összefüggéséről. Drontheimban történt 1885-ben, hogy egy alkalommal a munkásoknak egy küldöttsége üdvözölte Ibsent, aki ekkor, miután sajnálkozását fejezte ki azon, hogy az egyéni vallás- és szólásszabadság nincs kellőképpen biztosítva, ezeket mondta: „Attól tartok, hogy *a mai demokrácia ezeket a feladatokat nem képes megoldani*. Állami életünkbe, kormányzatunkba, népképviselőletünkbe és sajtónkba *egy új, nemes elemet* kell, hogy belevigyünk. Nem gondolok természetesen a születési nemességre, nem is a pénz, sem a tudomány nemességére, sőt nem is a lángelme nemességére. Hanem gondolok a jellem nemességére, az akarat és a gondolkodás nemességére. Ez képes bennünket felszabadítani. S ez a nemesség, amelyben, remélem, része lesz népünknek, két

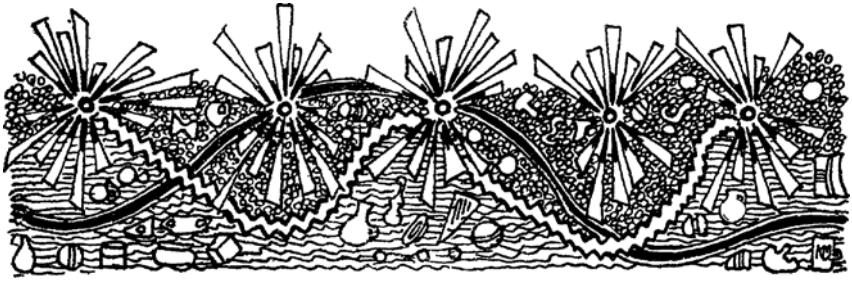
oldalról jön majd: *a munkások és a nők részéről*. A szociális viszonyoknak az az átalakulása, ami most Európában mindenfelé készülően van, főleg a munkások és a nők jövő helyzetével foglalkozik. Erre az átalakulásra várok én, benne bízom és elő akarom mozdítani teljes erőmből.”

A szociális viszonyok átalakításáért s ezzel a lelkek átalakításáért folyó küzdelem, ez az, ami Ibsen alakjait is két külön világra osztja. Rörlund pap és Lona Hessel, Nóra és Helmer Róbert, Stockmann doktor és a polgármester, Rosmer János és Kroll rektor, Manders lelkész és Alvingné, Solness építőmester és a fiatal generáció, amelytől a mester annyira tart: mindezek *két nagyon is ellentétes világfelfogás* képviselői. A letűnőfélben levő régi és egy derengő, diadalmasnak ígérkező világszemlélet áll szemben egymással mindenütt. Mint költő Ibsen rámutat az ebből sarj adózó lelki problémákra, mint filozófus új evangéliumot hirdet. Új, egységes világfelfogást óhajt a mai ember, az átmeneti korban ezer ellentmondás és egyéb nehézség között vajúdó ember számára. *A szociális kötelességérzet új koncepcióban*, ez volna minden esetre a jövő evangéliumának első tantétele, amely az igazi kultúra világánál kap józan és mégis emberséges tartalmat. „Szerencsére *az a tan* – mondja Stockmann doktor alakjában maga Ibsen –, *mintha a kultúra demoralizálna, csak öröklött régi hazugság. Nem! Az ostobaság, a szegénység, a nyomor, az életfeltételek nyomasztó volta: ezek okozói a romlott-ságnak!*”

Bármit tartanak drámái művészeti értékéről, *szociális jelentősége Ibsennek megvolt és megvan ma is. Mert gondolkozásra készítetett és a gondolatot progresszió irányba terelte*. Akárhány olyan kérdésről, amelyet a XIX. század tudományos kutatásai vetettek felszínre, a közönség csak Ibsen drámái révén szerzett tudomást. Nórája például egymaga meggyőzőbben bizonyított a nőemancipáció jogosultsága mellett, mint sok tudományos értekezés.

Igaz, hogy a társadalmi morál regenerálása szempontjából működése, hatása inkább *negatív*. Inkább a régi morál falait döngette, bontogatta anélkül, hogy kész új rendszert állíthatott volna a megostromolt réginek a helyére. Egyelőre azonban ez volt a legfontosabb: megdönteni a konvencionális morál birodalmát, mint amely lehetetlenné teszi az erkölcsi fogalmak renaissanceát. Az eleven élet tesz majd róla, megteremti a megváltozott viszonyoknak megfelelő morált. Hiszen a „nagy kérdező”, maga még nem állt benne abban az új világban, csak messziről mutatja az utat, a körvonalakat. Utódainak, a romok eltakarítóinak lesz feladatuk pontosan megrajzolni a tervet, amely akkorára egyben-másban bizonyára Ibsent is túlhaladja már. Ezt jól tudta ő maga is. Amikor egyízben az ő pesszimizmusáról volt szó, ezt mondta: „Sokszor mondják rólam, hogy pesszimista vagyok. Az vagyok annyiban, hogy *nem hiszek az emberi ideálok örökkévalóságában*. De optimista is vagyok, mert *erősen bízom a gondolat elterjedési és fejlődési képességében*.”

Waltner Jenő.

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK.

A magyar gyermekvédelem.

Szell Kálmán miniszterelnöksége óta minden Magyarországra ellátogató idegennek büszkén mutogatjuk a magyar corpus juris egyik törvénycikkét a gyermekvédelemről. Nálunk az elhagyott gyermek nem senki fia, itt az állam gondoskodása erre is kiterjed, nálunk „az elhagyott gyermekeknek igényük van az állam gondoskodására”, mondja büszkén a gyermekvédelmi szabályzat. Hatalmas, szép épületeink vannak az ország nagyobb városaiban, ahol tudós igazgatók, humánusan érző hivatalnokok teljesítik a gondviselés szerepét a szegény, apátlan gyermekek fölött, kiket a társadalom törvényteleneknek hív. Az állam és a városok tekintélyes összegeket költenek évenként gyermekvédelmi célokra, sőt a társadalom az egyéni jótékonyosság révén is hatalmasan kiveszi részét a nagy ügyből. Mindez oly szép képet mutat kifelé, az ember azt hinné, hogy a feudális Magyarország e ponton következtelen lett magához és levetkőzte eredeti természetét . . .

Nemrégiben írták a lapok, hogy a nagyváradai gyermekmenhelyen a miniszteri vizsgálat igen sok szabálytalanságot talált, úgy hogy a menhely egyik tisztviselőjét állásától is felfüggesztették. Íme a híres magyar közigazgatás is gyorsabb kezű, ha a gyermekvédelemről esik a szó. Mintha nem is nálunk történnék ez az egész dolog . . . Bizonyára az intézetekben és a menhely vidéki telepein is, hova a menhely havi 10 koronáért dajkaságba adja ki az elhagyott gyermekeket, ilyen nivós, modern a gondozás. Persze, persze, ha minden így menne. De nálunk, a nemzetiségeket kivéve, minden hamar elfajmagyarosodik. Kinézünk egy kiváló gondolatot, ami ritkán történik meg, a magyar törvényhozás nagylelkűség! rohamában törvényt alkot róla. Azt hinnők, minden rendben van, de jaj, következik a törvény végrehajtása. És akkor fajmagyari mivoltunk reánehazedik az ügyre.

Az Üllői-út végén áll az impozáns budapesti gyermekmenhely. A bejárat egyik oszlopán büszkén áll a felírás: az elhagyott gyer-

mekek felvétele, a betegek, hajléktalanok, egészségesek felvétele itt történik.

De míg bekerülhet egy a sok ezer beteg, egészséges, hajléktalan gyermek közül!

Minden a felvételt teljesítő hivatalnoktól függ. És a gondviselés eme helytartóinak már vérükben van, hogy hangulatok szerint teljesítik a kötelességüket, kivéve ha protekcióról esik szó, akkor gyorsan, simán megy minden. Egy szegény asszony viszi karján párhónapos csecsemőjét a menhelybe, nincs lakása, talán épp aznap zavarta ki a gyermekvédő liga valamelyik vezére főbérlijével együtt a heti lakásból. A gyermekét nem tudja táplálni, hisz magának sem volt mit ennie. Azt hiszi, a gyermek kiérdemelte a felvételt, hisz itt, amint az írás mondja, az elhagyott gyermekekről gondoskodnak. Menjen előbb az előjárósághoz, kiált reá a felvevő hivatalnok, ott igazoltassa, hogy valóban elhagyott a gyermek. És a szegény asszony, aki – mondjuk – a Józsefvárosból utolsó pénzén villamosjegyet váltott s úgy ért a menhelyhez, gyalog cipeli vissza gyermekét az illető kerületi előjárósághoz. Azt hiszi, ott majd minden rendben lesz. Jaj lelkem, az nem megy egyszerre, fogadják az előjáróságnál, előbb meg kell vizsgáltatnunk, hogy maga tényleg nem tudja gyermekét eltartani. És ez a vizsgálat a szülők lakásán történik. Ha nincs lakás, pedig a legtöbb esetben már nincs, nincs vizsgálat, nincs hatósági „beutalás” a menhelybe. Az anya újból a menhelyre megy. A legtöbbször hiába, néha megesik valamelyik felvevő orvosnak a szíve a szegény anyán és gyermekén s akkor minden rendben van. Azt mondják, hogy az állam nem áldozhat annyit, hogy minden szegény ember gyermekét eltartsa. Meg kell rostálni a jelentkezőket. Persze megesik, hogy jó protekció mellett légtornászok, színésznők gyermekei egy szóra hatósági gondozásba kerülnek. Nemrégiben körlevelekben kérte fel a budapesti menhely vezetője a kerületi előjáróságokat, szigorúbban kezeljék a felvétel jogát, elvégre az állam nem nyújthat ahoz segédkezet, hogy a gyermekek hatósági gondozásával a család szent fogalmát szétrombolja. így a komoly körlevél. Pedig a budapesti hatóságok eddig is sok esetben igen szigorúak voltak. Bár nem egyszer a menhely felvevő tisztviselője még azon gyermekeket is visszautasította, akiket maga a hatóság utal állami gondozásba. Nemrég egy szegény cselédleány, kit a kerületi orvos megvizsgált s hivatalos tekintélyével munkaképtelen betegnek talált, megkapta az előjáróságnál a beutaló írást. Az anya gyermekével boldogan ment a menhelyre. Magának is itt kell maradnia, itt dolgozni fog, mordult reá a menhely hivatalnoka. A szegény asszony a hatósági orvos megállapítására hivatkozott, ő dolgozni nem képes, neki kórházba kell menni. Se szó, se beszéd, elzavarták. Egy hétig kóborgott az ismerőseinél, míg gyermekét felvették a menhelybe. íme így magyarosodik meg a gyermekvédelem nemzetközi gondolata. A szegény ember nem szívesen válik meg gyermekétől, de a nyomor parancsa hatalmas. Ha azonban már gyermeke egyszer

volt a menhelyen, másodsor nem adja be. A vidéki telepeken a legtöbbször legyengül, elbetegesedik a gyermek és el is pusztul. Egy gyermekért havonként 10 koronát fizet az állam, rendesen pénzéhes emberek vállalkoznak a gyermek gondozására, akik a 10 koronából hasznot is akarnak látni. Ezt persze csak a gyermek sínyli meg. A telepbizottságoknak volna kötelességük a gyermekek gondozását ellenőrizni. De ez már ingyenes társadalmi ellenőrzés, az ilyenek munkáját jól ismerjük. A hatóságokhoz gyakran jön értesítés a menhelyekről: X. Y. anya gyermekét a telepről ön-hatalmúlag elvitte. Az intézetből az anya gyermekével elszökött stb. stb. íme a magyar gyermekvédelem. Nem az emberek hibásak itt, nem a menhely vezetői, orvosai és egyéb hivatalnokai. Ez a feudális magyar mocsár kigőzölgése. Ahol az ember, a csecsemő életénél, egészségénél minden értékesebb, ott csak ilyen lápvirágok nőnek még a legértékesebb magból is. I. K.

Nemzeti jog és demokratikus fejlődés. (I. Az Országbírói Értekezlet. II A magyar és az európai jogfejlődés tanulmányai. Írta Szende Pál. Deutsch, Budapest. 1911. Ara I K.) Szende Pál az osztályerőviszonyokkal és az osztályérdekekkel magyarázza a jogfejlődést. Megállapítja, hogy a híres 1861-iki Országbírói Értekezlet, melyről most ötvenedik évfordulóján mint a jogfolytonosság helyreállításjáról emlékeznek meg, ott ahol a fejedelmi akaratnak engedelmeskednie kellett – mint a telekkönyvi és az úrbéri jog terén – az osztrák kormánytól Magyarországra is kiterjesztett Osztrák Polgári Törvénykönyv demokratikusabb és modernebb intézményeit és jogszabályait érvényben hagyta, míg minden más kérdésben visszaesést jelent a munkája, még pedig nemcsak az abszolút kormány oktrojált jogszabályaival, hanem az 1848-iki törvények szellemével és kifejezett rendelkezéseivel szemben is. 1848 és 1861 között jelentékenyen átalakult Magyarország gazdasági és szociális arculata. Az ország gazdasági fejlődését sietteték a Bach-korszak üdvös rendelkezései, melyek végrehajtották az 1848-iki törvények elvi rendelkezéseit, a földbirtokot az ősiség korlátai alul felszabadították, a közbeeső vámsorompókat ledöntötték s ezzel és a vasutakkal revolucionálták s rövid idő alatt búza-export-állammá változtatták Magyarországot, fellendítették a bányászatot, a közlekedést, előmozdították a városok fejlődését, a hitelügyet. Ebben az időben bekapcsolódott Magyarország az európai kapitalizmus nagy forgatagába. Az Országbírói Értekezlet hivatása lett volna, hogy a fejlettebb s gazdagabb magyar élet követelményeinek megfelelő jogszabályokat fentartsa, illetőleg megalkossa. Ezt csak részben tette meg. Az ősiség maradványaképpen kimondotta az ági öröklést a mai torzított formájában, ösztönszerűen érezvén, hogy minden, ami régi, a földbirtokos-osztálynak csak kedvező lehet és ha az ági öröklés fentartását, mint a jogfolytonosság s alkotmányosság diadalát tüntetik fel, a többi úri kiváltságok fentartása is kívánatosnak fog látszani az alsóbb osztályok szemében. A kereskedelmi, váltó- és csődjog tekintetében az Értekezlet visszaállította az 1840. évi törvényeket. A testi (bot) büntetést eltörölte, de fentartotta a mezőrendőri kihágásokra. A telekkönyvet nem szüntethette meg az Értekezlet, mert az osztrák tőke nagy összegeket kölcsönzött magyar ingatlanokra s a telekkönyvi rendszerbe bizalmat helyezett. Ezzel szemben eltörölte a közjegyzőséget. Mikor aztán kitént, hogy a közjegyzői állások igen jövedelmezők és politikai szolgálatok jutalmazására alkalmasak, 13 év múlva visszaállították őket.

Tanulmányának második fejezetében az angol, a francia és a német jog fejlődésé-

nek során azt vizsgálja a szerző, micsoda jelentősége van a történelmi hagyomány tisztelete és a nemzeti szellem ápolása jelszavának, amelyet konzervatív jogászok a reformokkal szemben hangsúlyozni szoktak. „Az uralmon levő osztály vagy csoport hatalmát mindig a saját javára igyekszik kihasználni, mert máskülönben saját létét tenné kockára, az önfentartás ösztöne pedig az osztályoknál épp oly erős, mint az egyesnél ... A jogrendszer alapvető intézményeiben változás csak akkor áll be, ha a hatalomból kizárt osztályok véres vagy vérnélküli forradalom útján befolyáshoz jutnak,” s így ha valamely ország jogrendszerét bizonyos időpontban megvizsgáljuk, nagy vonásokban megállapíthatjuk, minő volt annak az országnak osztálytagozódása abban az időben, E megállapításokkal ellenkezően az uralkodó osztályok ideológiája szerint a törvényeket mindig az összesség érdekében hozzák. Jelesül pedig Magyarországon a nemesség a maga kiváltságait mindig az egész nemzet érdekében használta fel. „A magyar nemzeti jogalkotó géniusz oly földöntúli lény, mely pártfogolja a nagybirtokosokat, gondoskodik az állami hivatalok szaporításáról, hideg lenézással kezeli az ipari és kereskedelmi polgárságot, félrevezeti a parasztságot és félve gyűlöli a munkásosztályt.” A nemzeti jelző a magyar jogot épp úgy nem illeti meg, mint egy külföldi jogrendszert sem. Magyarország jogtörténete alig áll másból, mint a külföldi jogintézmények folytonos recipiálásából. Azonkívül azért sem volt nemzeti a régi magyar jog, mert csak kis száma kiváltságosnak biztosított előnyöket, a nép millióit ellenben szellemi és gazdasági elnyomásra kárhóztatta.

Szellemesen bizonyítja be a szerző, mily nevetséges álláspont az, mely a magyar jog fejlődését egyedül az angol jog fejlődésével tartja egybevethetőnek. Az ipari és kereskedelmi polgárságnak már a XVÜ1. század folyamán jogokat adó, korán fejlődő és csak külsőségeiben konzervatív angol alkotmányhoz a magyar népellenes és szűkeblű alkotmány semmiképpen se hasonlítható. A hasonlóságot igazán csak a lengyel alkotmányban találjuk meg. A német jogtörténeti iskola a szokásjogot jelöli meg a nemzeti géniusz jogalkotó tevékenysége tulajdonképeni területének. Pedig lehetetlen a szokásjogul a néplélek alkotásának tekinteni oly társadalomban, amelyben a nép a törvényhozásból és a bíraskodásból ki van zárva. Éppen ellenkezőleg mindig az elnyomott osztályok követelték, hogy jogaikat szabatosan Írásba foglalják és így megvédelmezzék őket az oligarchák és kiváltságosak önkényes jogmagyarázataival s hamisításaival szemben. A dolgotat végső megállapítása, hogy a nemzeti jog és a demokratikus fejlődés történelmünk egész folyamán éles s ellentétben áll egymással. Ez az ellentét mindaddig fenn fog állani, amíg a jog egyedüli célja az uralkodó osztály kiváltságainak védelme lesz.

Szende Pálnak a történelmi materializmus módszerét a jogtudomány területén következetes éleselmjűséggel és kiváló sikerrel érvényesítő fejtegetései a magyar jogi irodalom nagy gazdagodását jelentik. (sz. a.)

A tüke és a munka harca, írta Szabó Ervin. (Modern könyvtár, 1911, 126. o.) Marx és Engels művei kommentátorának, a szocializmus nálunk legalaposabb ismerőjének, Szabó Ervinnek, ezúttal népszerűsítő munkáját adta ki a „Modern könyvtár”.

Már a legutóbbi Marx-kommentár megjelenése alkalmával nagy feltűnést keltett az orthodox marxizmussal szemben való állásfoglalása, amelyhez bizonyára nagy lelki evolúciók és lassan kiérlelt meggyőződések útján jutott el. Legújabb művében álláspontjai már egészen tisztán, félreismerhetlenül jelentkeztek, s bár mint láncszemek szorosan egymásból következnek, merészségük és azt hiszszük, sokszor ridegségük miatt alkalmasint sok polémiára fognak alkalmat nyújtani.

Nem elméleti koncepciók foglalkoztatják a szerzőt; a munkásmozgalom realitás, élő valóság s ennek dinamikáját ábrázolja. A harcnak egyetlen lényeges célja van: a *jövedelem fokozása*. Csak a munkások maguk vívhatják meg a küzdelmet s amelynek színhelye is determinálva van: a gyár területe! „*A tőkével csak egy helyütt lehet megküzdeni: a gyár falai között!*” A termelőszövetkezetek eddig sem váltak be e célra, a jövőben sem jósol nekik jelentőséget.

A harc egyetlen *eszköze*: a munkaerőnek elvonása, a sztrájk. Ennek lehetőségét a szervezkedés adja meg. A szervezkedést a tanult munkások kezdik; az egész munkásmozgalmat erősek és bátrak kisebbsége tette nagygyá!

Minden ipari államban van munkásmozgalom, van szervezkedés, csak annak alakjai különbözök; míg Angliában a megszokottság ereje fentartja a lokális szervezeteket, Németországban, ahol a kapitalizmusnak múltja nincs, csak jelene, a modern központosítás mutatkozik. Másként áll a dolog a szociáldemokrácia, mint politikai párt, szerepét illetően, amely nem más, mint következetes demokrácia. A szociáldemokrata párt csak ott számottevő, ahol a demokratikus elvekért (szabadságjogok stb.), lévén ezek a gazdasági küzdelemnek nélkülözhetetlen előfeltételei, még küzdeni kell; amint ezek megvalósultak, a szociáldemokrata párt szerepe megszűnik, mint Anglia és Amerika példái mutatják.

A szerző azt az álláspontját, hogy a munkásosztály felszabadító harcát csak maga vívhatja meg, szigorú következetességgel viszi keresztül s az u. n. ipari békét előmozdító minden intézményt, akár a munkáltatók, akár az állam állítsa fel légyen azokat, illuzóriusnak, céltalannak tekint. Békéltetés, munkásválasztmányok stb. hatástalan eszközök.

A politikai hatalom esetleges megszerzése mit sem segíthet, államberendezkedésekkel, sőt munkásszövetkezetekkel sem megy sokra a munkásság. Új-Zéland példáját nem tekinti meggyőzőnek. S bár költői lendülettel szárnyaló befejező soraiban a munkás sorsának elégiáját a remény szavaival fejezi be, műve végeredményben pesszimiztikus.

Sajnáljuk, hogy a szerző, aki oly sok mélyreható szemponttal gazdagított e művével is, nem vonta be a mezőgazdasági munkásság helyzetét is vizsgálódásai körébe. Sem önmagában véve, sem az ipari munkásságra való visszahatásában. Ezt szándékosan kirekesztette, pedig, ha jól sejtjük, ezen osztály szerepének figyelembevételével fenti eredmények módosultak volna. (H. B.)

Kunfi Zsigmond: A másik út. (Tanulmányok a szocializmus köréből. Budapest, 1911. Modern könyvtár.)

A Huszadik Században, Nyugatban, Szocializmusban megjelent cikkek gyűjteménye. Szerző úgy is nevezhette volna: Én és a szocializmus. Alaphangjuk erősen szubjektív. Kunfinak a szocializmusa nem rajta kívül álló tanítás vagy mozgalom: a szocialista ideológiákat saját egyéniségén szűri át, megfigyeléseiben saját egyéniségét adja. Hideg és tárgyilagos megállapítást keveset találunk a gyűjteményben. Izzó érzések, lendületes fantázia, majdnem lírai hangulatok, filozófiai reflexiók, a gazdasági és szellemi felszabadulás tanának intenzív átérzése, mondhatnók: a szocializmus mint élmény: ez teszi a könyvet színessé és változatossá, mindenütt ellenőrizve egy alapos tudós kritikájától.

Szerző hívei is alkalmasint érdeklődéssel fogják olvasni mély vágyaknak és érzéseknek tudományos formulákká való szublimálását, minket e helyütt inkább az érdekel, amivel szerző a szocializmus elméletének kiépítéséhez hozzájárult. Marxról, a marxizmusról, Bebelről kevesen írnak nagyobb szeretettel és megértéssel. Az „Emberteremtés” a sorsában megnyugvó, emberhez nem méltó embertípus elleni lázadás:

„A földre néző, a hajlott gerincű, az alázatos ember ellen irtó hadjáratot viselni s elégedetlenné, hálátlanná, követelődzővé, telhetetlenné tenni őt, ez az igazi emberteremtés munkája”, így vezet el a szocializmus „a vajúdó, készülő, széles talpazatú új élethez”. – A szocializmus nemcsak a munkásosztály javának hordozója – és pedig Kunfi szerint egyetlen felszabadulási lehetősége –: a kapitalista társadalmi rend a nyomorúságnak és szenvedésnek mélysége, szörnyű önmeghasonlás (Marx), elkeseredett küzdelem, „ebből akarja és fogja kivezetni a munkásságot és vele együtt az egész emberiséget a szociáldemokrácia”. – Kitűnő pszichológiai érzékre mutat az alkohol ellen irtó agitációs vádbeszéd. A hatalom urainak, az elnyomóknak és kizsákmányolónak legveszedelmesebb ellensége a gondolkozás és töprengés, leghívebb két barátja a gondolkozást és töprengést megakadályozó vallás és alkoholizmus. Ám a vallás intézményeit az uralkodó osztály saját költségén kénytelen fentartani: az alkoholfogyasztással a nép maga adja amúgy is kicsi jövedelmét az uralkodó osztály szolgálatába. „Az alkoholizmus, mint egyetlen tömegjelenség a mai társadalmi rendnek egyik oszlopa” – az antialkoholistáknak hatalmasabb fegyvere lehet ez a jelszó a munkásság között, mint az alkohol fiziológiai rombolásainak bármily elrémítő leírása.

Öntudatra ébreszteni az elnyomottakat és kizsákmányoltakat: ezen nehéz és szép cél felé vezet „a másik út”.
(-kas.)

TERMÉSZETTUDOMÁNY.

Az életjelenségek mechanisztikus magyarázata.

I.

Az életjelenségek magyarázatára a biológiai tudományok fejlődése folyamán két egymással homlokegyenest ellenkező felfogás alakult ki. *A vitalista felfogás* szerint az életjelenségek *elvileg* különböznek a természet egyéb jelenségeitől, az életfolyamatok lényegükben mások, mint a nem élő dolgokon végbemenő változások s igazi megértésükhöz valami a természettudományi tényezőkön kívül álló magyarázó principium (életerő, entelechia stb.) felvétele szükséges. *A mechanisztikus felfogás* ezzel szemben ugyanazokat a törvényszerűségeket mondja érvényeseknek az életfolyamatokra, amelyek az élettelen világ történéseire érvényesek. Az élőlények e felfogás szerint nem egyebek, mint sajátos elrendeződésű s igen bonyolult fizikai és kémiai tényezők csoportosulásai s az életjelenségek e rendszereken végbemenő fizikai és kémiai változások. A nem élő rendszereken végbemenő változásoktól tehát *nem lényegükben*, hanem csak fokozatilag – bonyolultabb voltuk által – különböznek.

A mechanizmus és vitalizmus kérdése nem szakkérdése a biológiának. A biológia szempontjain felülemelkedő *általános* jelentősége is van. Joggal mondhatjuk, hogy e kérdésben vallott felfogásunk a világnézetünket alkotó általános elvek közé tartozik. Ha egységes világnézet kiépítésére törekszünk, nem kerülhetjük el e kérdést.

A vitalizmus is, a mechanizmus is szemlélési, leírási módja egy jelenségcsoportnak, helyességükről, magyarázó értékükről tehát végeredményben ismeretelméleti megfontolások vannak hivatva dönteni. Éhez azonban nem elég a szembenálló felfogások *defini-cióját* ismerni, ezek magukban nem szolgálhatnak kritikai összehasonlítás alapjául. Helyes ítéletet csak akkor alkothatunk, ha *alkalmazásukban* ismerjük őket, ha tudjuk, hogy mit mondanak az egyes felmerülő problémákra, az egyes életjelenségekre vonatkozólag.

Az alábbi sorokban a mechanisztikus felfogást szándékozunk részleteiben kifejteni. Megkísértjük egyelőre vitalizmussal való szembeállítás nélkül számot adni arról, hogy hogyan történik az életjelenségek fizikai-kémiai leírása, mit tudunk már megmagya-

rázni, mi vár még megoldásra s mennyire tudjuk a megoldásra váró problémákat megközelíteni.

Ha a különböző élőlényeken előforduló életnyilvánulásokra gondolunk, a legkülönbözőbb folyamatoknak alig áttekinthető változottsága jelenik meg előttünk. A biológia azonban, mikor az életjelenségek általános, összefoglaló magyarázatára törekszik, nem foglalkozik külön-külön mindezekkel, hanem csak azokkal az alapjelenségekkel, amelyek minden élőlényben közösek. Az összes életnyilvánulás felbonthatók ugyanis néhány *elemi életjelenségre*, melyek minden élőlénynél megtalálhatók s melyekre a többiek – bármilyen komplikáltak látszanak is – visszavezethetők. Ilyen elsősorban az *asszimiláció* (áthasonítás) az élőlények azon működése, mely által a táplálékul szolgáló anyagokat testük alkatrészeivé teszik, testük anyagának gyarapítására fordítják. Egy másik elemi életjelenség a *szaporodás*, az a folyamat, amely által az élőlények magukhoz hasonló új egyéneket produkálnak. A legfeltűnőbb s a közfelfogás által a legjellemzőbbnek tartott életnyilvánulás a *mozgás* is idetartozik, bár nem egészen a közfelfogás szerinti értelemben s végül az *ingerlékenység*, mely kifejezéssel az élőlényeknek azt a tulajdonságát jelöljük meg, hogy testüket ért külső behatásokra sajátos módon reagálnak.

Ezeket az elemi életnyilvánulásokat mind megtaláljuk már az élőlények legegyszerűbb alakelemein, a *sejteken*¹ is. A legegyszerűbb élőlények testét egyetlen egy sejt alkotja s ezek éppen úgy asszimilálnak, mozognak, szaporodnak s reagálnak az őket ért külső behatásokra, mint bármely más élőlény. De a magasabbrendű s számos sejtből álló élőlények sejtjei is – bár egymáshoz alkalmazkodva s bizonyos fokú munkamegosztással – tulajdonképpen külön-külön élnek. Amint egy magasabbrendű élőlény teste nem egyéb, mint millió, meg millió sejt halmaza, úgy életműködése is e sejtek életműködéseinek összegeződéséből adódnak. A sejtek az életműködések hordozói a többsejtűekben is.

Az a két felismerés, hogy minden életjelenségnél sejtműködéssel állunk szemben s hogy minden életjelenség amaz elemi életjelenségekre vezethető vissza, a mechanisztikus felfogás szempontjából a legnagyobb jelentőségű, ezek nélkül az életfolyamatok a fizikai és kémiai leírási mód számára megközelíthetők sem volnának, így azonban a feladat elég egyszerű és áttekinthető. Csupán a *sejt elemi életjelenségeinek kell fizikai-kémiai leírását adni*. A sejtek táplálkozására, szaporodására, mozgási jelenségeire s reagáló képességére fogjuk tehát sorjában alkalmazni a mechanisztikus leírási módot s ezt csak azzal kell kiegészítenünk, hogy rámutatunk mindig, hogyan tevődnek össze ez egyszerű folyamatokból a komplikáltabb életjelenségek s hogy hogyan módosul mindez a többsejtűekben.

¹ A sejt jelentőségéről 1. 1. szám 35 és 36. oldalát is.

Aki az életjelenségeket mechanisztikusan akarja magyarázni, annak előbb meg kell mutatnia, hogy a sejtet le tudja írni mint fizikai és kémiai tényezők rendszerét, meg kell mutatnia, hogy ha a sejtet elemezzük, nem találunk ott egyebet, mint egy gépezetet, mely rendkívül bonyolult ugyan, de alkatrészeit a fizikából és a kémiából már ismerjük; másrészt pedig természetes, hogy aki meg akarja érteni e gépezet működését, annak legalább nagyjában ismernie kell az alkatrészeit s azok egymáshoz való viszonyát. Mely fizikai és kémiai tényezők rendszere tehát a sejt? Milyen anyagok alkotják az élőlényeket s milyen fizikai tulajdonságokkal bír az anyagok e rendszere?

A kémiában ma ismeretes körülbelül 70 elem közül mintegy 10-15 szerepel az élőlények rendes alkatrészeként: oxigén, hidrogén, szén, nitrogén, kén, foszfor, chlor, kálium, nátrium, magnézium, calcium és vas alkotják főleg, kettésével s többesével egyesülve, azokat az egyszerűbb és bonyolultabb vegyületeket, melyek az élőlények anyagát teszik. A kémia az összes vegyületeket két nagy csoportra osztja: szénvegyületekre és olyanokra, amelyek szénét nem tartalmazznak s azokat „szerves”, emezeket „szervetlen” vegyületeknek nevezi. E felosztás és elnevezés onnan származik, hogy valamikor azt hitték, hogy a szénvegyületek kizárólag élőlényekben keletkezhetnek. Az elnevezés alapját tevő felfogás rég tévesnek bizonyult, a felosztást azonban megtartotta a kémia, mert a szén elemnek és vegyületeinek sajátos tulajdonságai célszerűvé és indokolttá teszik az elkülönítést. E felosztás ismerete a mi szempontunkból való eligazodást is megkönnyíti.

A *szervetlen vegyületeket* a víz és bizonyos egyszerű sónemű vegyületek képviselik. A víz az élőlények egyik legfontosabb alapanyaga. Minden élőlény teste több mint felerészben vízből áll. Az összes többi anyagok ebben vannak oldva s egymásra hatásuk a vízben oldott anyagok kémiai törvényei szerint folyik le. Életfolyamat el sem képzelhető víz nélkül.

A többi szervetlen alkatrészek jelentőségének felismerése a biológiának újabb eredményei közé tartozik. Azelőtt azt hitték, hogy e *sónemű anyagok* csak esetleges alkatrészei az élőlényeknek, melyek csak mellékesen a tápláló anyagokhoz keveredve kerülnek a testükbe. Ma tudjuk, hogy – bár külön-külön nem igen szerepelnek – együttesen fontos szerepet töltenek be. Jelenlétük a sejtek igen fontos fizikai tulajdonságával van összefüggésben.

Az oldott anyagoknak az a sajátos tulajdonságuk van, hogy igekeznek a rendelkezésükre álló oldószerben minél jobban szétterjedni. Ha például konyhasóoldat fölé óvatosan tiszta vizet öntünk, úgy hogy ne keveredjék össze az oldattal, rövid idő múlva a konyhasó mégis teljesen egyenletesen lesz eloszolva az egész folyadékban; ugyanezt észleljük akkor is, ha egy tiszta vizet tartalmazó edénybe konyhasóoldattal megtöltött agyaghenger

helyezünk: az oldott konyhasó az anyaghenger likacsain keresztül szétterjedt az egész folyadékban. Ezt a jelenséget az oldott anyagok *diffúziójának* nevezzük. Ha az oldószer s az oldat érintkezése úgynevezett „*félíg áteresztő*” *hártyán* keresztül történik, vagyis olyanon, mely az oldószert átbocsátja, az oldott anyag diffúzióját ellenben megakadályozza, akkor ennek a jelenségnek a fordítottja áll elő: a tiszta víz be fog hatolni az oldatot tartalmazó edénybe, az oldat vizet szív magához. Ezt a folyamatot osmosisnak nevezzük. Mindkét jelenség az oldószernak s az oldott anyagnak összevegyülési törekvésén alapszik, amely aszerint idézi elő az oldott anyagnak a mozgását (diffúzió) vagy a víz mozgását (osmosis), amint az oldatot s a tiszta vizet elválasztó hártya átbocsátó képessége megszabja. Ilyen diffúziós és osmosisos jelenségek nemcsak tiszta oldószer és oldat, hanem hígabb és töményebb oldatok között is végbemennek. Az az erő, amelylyel a vízszívás (illetőleg amikor lehetséges a diffúzió) történik, annál nagyobb, minél töményebb az egyik s minél hígabb a másik oldat. Ezt az erőt *osmosis nyomásnak* nevezzük.

Minden sejtet egy félíg áteresztő hártya vesz körül s ezen belül egy oldat van. Ennek az oldatnak az osmosis nyomása állandó s hogy állandó legyen, ez igen fontos az élőlényekre. Épp oly fontos, mint pl. a hőmérséklet állandósága. A sejtben végbemenő vegyi folyamatok épsége nagy mértékben függ ettől s ezek károsodása által az osmosisos viszonyok zavara előbb-utóbb a sejt pusztulásához vezet. Az osmosis nyomás e szükséges állandóságának fenntartásában van a sejt sónemű anyagainak fontos szerepe.

Az itt megismert fogalmak és jelenségek azonban nemcsak a sónemű anyagok jelentőségének megértése szempontjából fontosak. A diffúziós folyamatok egyébként is igen nagy szerepet játszanak a sejt háztartásában. Gondoljuk csak el, hogy minden sejt több mint felerészben vízből áll, a sejtet határoló hártyán belül tehát folyadék van s gondoljuk el másrészt, hogy nemcsak az egysejtűek – melyeknél közvetlenül látjuk, – hanem a magasabbrendűek minden egyes sejtje is, – melyeket a vér folyadéká mos körül – voltaképpen tehát *minden sejt vízben él*. S nemcsak a sónemű, szerves, hanem a sejt életéhez szükséges, valamint a sejt által elhasznált *szerves* anyagok legnagyobb része is oldott állapotban van a sejt folyadékában s a sejtet körülvevő folyadékban. *Az anyagfelvétel s az anyag-kiküszöbölés folyamatai tehát legnagyobbbrészt a diffúzió egyszerű fizikai törvényei szerint történnek*: a sejtben végbemenő anyagcserefolyamatok folytán a sejt folyadéká mindig több és több bomlási anyagot tartalmaz, természetes tehát, hogy e *sűrűbb* oldatból a bomlási anyagok *kidiffundálnak*; a sejtben másrészt folyton elhasználódnak a szükséges táplálóanyagok, a sejt folyadéká így ezekre az anyagokra nézve folyton *hígabb* oldattá válik, természetes tehát, hogy a sejtet a körülvevő s több ilyen anyagot tartalmazó folyadékból ezen anyagok a *sejtbe diffundálnak*.

A víztől eltekintve *szerves anyagok* teszik az élők anyagának túlnyomó részét és pedig főleg olyan összetett szerves vegyületek, melyek csak élőlényekben vagy azok származékaként fordulnak elő. A szerves vegyületek s az élőlények e szoros kapcsolatában nincs okunk semmi különöset látni. Hiszen ma már e komplikált vegyületek legtöbbjét egyszerű laboratóriumi eljárásokkal *mesterségesen* is elő tudjuk állítani. A természetben azonban csakis az élőlényekben vannak együtt azok a feltételek – s ezt az asszimiláció tárgyalásánál világosan fogjuk látni, – amelyek mellett egyszerű s mindenütt előforduló szénvegyületekből létrejöhetnek amaz összetettebbek s így érthető, hogy e vegyületekkel csak az élőlényekben találkozunk.

A szerves anyagok három csoportjából való vegyületekről van itt elsősorban szó: szénhidrátokról, fehérjenemű és zsírnemű vegyületekről. Ezek tulajdonságaiban vannak adva legnagyobb részben az élő anyag jellemző tulajdonságai. Az e csoport tagjain kívül a sejtekben még előforduló egyéb szerves vegyületeknek a sejt általános működéseiben nem igen jut szerep, ez általánosságra törekvő leírásból tehát mellőzhetők.

A *szénhidrátok* szénből, hidrogénből és oxigénből álló vegyületek, melyek igen változatos formái közül a keményítő, a cellulózé s a különböző cukorfélék a legismertebbek. Bár igen bonyolult összetételűek, ma már – éppen az utóbbi évek kutatásainak eredményeképp – a kémiailag jól ismert vegyületek közé tartoznak. Különösen a növények anyagának fontos részei: minden növényi sejtet cellulóze-burok vesz körül s legtöbb növényi sejtben még másféle szénhidrát is van; az állatok számára inkább táplálék gyanánt fontosak s nem szükségszerű részei minden állati sejtnek. Legfontosabb szerepük az asszimilációs folyamatokban van.

A *fehérjék* szénen, hidrogénen és oxigénen kívül még nitrogént is (néha még kén vagy foszfort is) tartalmaznak. Szerkezetüket, mely az összes vegyületek között a legbonyolultabbnak látszik, mindeztideig nem sikerült a kémiának egészen tisztázni, a legutolsó évek intenzív kutatásai által azonban megismertük azokat az egyszerűbb vegyi csoportokat, melyek a fehérjék alkotórészeit teszik, sőt ezekből sikerült is mesterségesen a fehérjefélékhez már igen közel álló vegyületeket előállítani s a kérdés ezzel annyira elő van készítve, hogy teljes megismerésüket s mesterséges előállításukat ma már minden kémikus csak idő kérdésének tartja.

Fehérjenemű anyagok kivétel nélkül minden sejtben vannak. Az igazán jellemző életjelenségeknek ezek az anyagok a hordozói. A vízen kívül fehérjék teszik ki a sejtek anyagának legnagyobb részét. Amit sejtplazmának, a sejt testének nevezünk, az lényegében nem egyéb, mint víznek és fehérjéknek a keveréke s a sejt magja is fehérjékből áll tulajdonképpen: a rendesnél is komplikáltabb, úgynevezett magfehérjékből.

Az ilyen fehérje-víz elegy éknek, amilyen a protoplazmát, vagy a sejtmagot alkotja, igen figyelemre méltó fizikai tulajdonságai vannak. Az oldatokhoz hasonlítanak, de azért nem tekinthetők a

szó szokott értelmében oldatoknak. A tojásfehérje például majdnem tisztán fehérjének vízzel való keveréke s ez a keverék már szemmel láthatóan is különbözik a közönséges oldatoktól: sűrűbb, nem egészen átlátszó. Közelebbi vizsgálatnál pedig kitűnik, hogy a benne levő fehérje nem diffundál, nincs osmosis-nyomása s hogy még más tulajdonságokban is eltérést mutat azoktól a rendszerektől, melyeket oldatoknak nevezünk. Az ilyen sajátos tulajdonságokkal bíró keverékeket *colloid oldatoknak* nevezik. A colloid oldatokkal – éppen az életjelenségekkel való eme kapcsolat folytán – az utóbbi években igen sokat foglalkoztak s e rendszereknek számos, biológiai szempontból is értékes törvényszerűségét derítették ki, melyekre az illető helyeken utalni fogunk.

A zsírok s a zsírnemű anyagok ugyanazokból az elemekből állanak, mint a szénhidrátok, csak hogy itt az alkatrészek más arányban vannak egymással vegyülve. A szénhidrátoknál komplikáltabb szerkezetűek ugyan, de azért kémiai jól ismerjük őket s valamennyit mesterségesen is elő tudjuk állítani. A zsírnemű vegyületeknek azelőtt csak a tartaléktáplálék jelentőségét tulajdonították. Ma tudjuk, hogy kivétel nélkül minden sejtben előfordulnak s hogy az anyagok ama rendszerében, melynek teljessége feltétele az életfolyamatoknak, igen fontos szerepet játszanak, fontosságra szinte a fehérjékkel vetekednek. Colloid rendszereknek zsírnemű anyagokkal való érintkezésénél oly erők lépnek fel, melyek folytán a zsírnemű anyagok lemezszerűen az illető colloid rendszer felületén helyezkednek el. Ez erő hatása folytán a sejt zsírnemű anyagai a sejt felületén egy összefüggő hártát alkotnak s ez az *félíg áteresztő hártya, mely a sejtet a körülvevő folyadéktól elválasztja*. De ugyanilyen zsírnemű anyagból álló lemez jön létre a sejtmag és sejt plazma határán (sőt még ezeken belül is kisebb, különálló rendszerek elhatárolására) s ezek a hárták szabályozzák a sejt diffúziós és osmosisos folyamatait.

Főbb vonásaiban kialakulva áll már most előttünk az a rendszer, mely fizikai és kémiai sajátosságai alapján az életjelenségek színhelyéül szolgálhat: különböző szerves és szervetlen anyagok vízben való oldata ez, melynek sajátos, félig-folyékony, félig-szilárd halmazállapotát s általában főkarakterét a benne levő fehérjék colloidális jellege adja meg, melyet zsírnemű anyagokból való félig áteresztő hártya határol és oszt belül kisebb rekeszekre, melynek víztartalma s ezzel együtt nagysága a benne oldott sók mennyiségétől (osmosis nyomásától) függ s mely a környező folyadékkal diffúzió és osmosis útján közlekedik a határoló hárták által megszabott lehetőségek közt. így azonban ez csak egy holt rendszer, melyből még hiányzanak azok a tényezők, melyek „élővé”, aktívvá teszik.

Ilyenekül a biológia az élőlények *fermentumait* ismerte fel. Részletesebben majd az asszimiláció tárgyalásánál fogunk velük foglalkozni. Említésük nélkül azonban hiányos volna a sejtek kémiai

leírása. A fermentumok, vagy enzymekek a fehérjékkel rokon szerves anyagok, melyeknek az a nevezetes tulajdonságuk van, hogy *kémiai folyamatokat befolyásolni, előidézni tudnak*. Ezek az enzymekek közvetítik és irányítják az élőlényekben végbemenő kémiai folyamatokat s e folyamatok nagy számához és változatosságához képest az élőlények, sőt az egyes sejtek is sok és sokféle fermentumot tartalmaznak. Ezek által lehet a sejt a legbonyolultabb és legkülönbözőbb kémiai átalakulásoknak állandó színhelye s e kémiai folyamatok teszik az alapját minden, a sejtől kiinduló aktív változásnak, minden aktív életműködésnek.

*

Fizikai, kémiai és biológiai ismereteink mai állása mellett ezt a képet alkothatjuk magunknak a sejtről, ha mint fizikai-kémiai rendszert akarjuk konstruálni. Ennek a mechanizmusnak változásaitaként fogjuk a következőkben az életjelenségeket leírni.

Kende Zsigmond.

Az energia-elv alkalmazásaiból.

1. Az energiát mint a fizika és kémia közös, egységes alapja.
2. Az energia megmaradásának elve a táplálkozás élettanában.
3. Az emberi kultúra energetikája.
4. A pszichikai energiáról.

A fizika és a kémia sokáig mint két egymástól független, különálló tudomány szerepelt. Az iskolában most is úgy tanítják, hogy az egyik a testek olyan változásaival foglalkozik, amelyek során azoknak vegyi összetételükben rejlő sajátos tulajdonságai nem változnak: ha a víz felmelegszik, ha fénysugár hatol rajta keresztül, ha a magasból lezuhan és cseppekre esik szét, ha elpárolog, mindig *űiz* marad; ezek fizikai jelenségek. De ha felbomlik oxigénre és hidrogénre, akkor egészen más sajátságú testek keletkeznek; itt kémiai változás történt, összefüggésekről a kétféle jelenségcsoport között sokáig mit sem tudtak.

Arra, hogy valamilyen összefüggés mégis fennáll, azok a jelenségek vezették a tudományt, amelyek bizonyos esetekben fizikai, más esetekben kémiai változásokat eredményeznek. Ha például villamos áramot vezetünk egy fémdrótton keresztül, akkor abban csak fizikai változásokat (felmelegedés, mágnesezés stb.) észlelünk, míg ha egy sóoldaton keresztül vezetjük az áramot, akkor a só kémiai alkotórészeire bomlik, tehát kémiai változás történik. Sok ilyen jelenség halmozódott fel, míg végre a *kémiai energia* fogalmának megismerése egy csapásra tisztázta az összefüggéseket és világosságot és egységet vitt a rendszertelen észlelésekbe. Ma tudjuk, hogy *minden* kémiai változás valamely – legtöbbször hőenergia keletkezésével, vagy eltűnésével jár; azt az energiamennyiséget, amely valamely kémiai reakció lefolyása közben eltűnik, nevezzük a keletkezett testek kémiai energiátartalmának. Ha a reakciót megfordítjuk, úgy hogy ismét az eredeti testek álljanak elő, akkor ugyanez az energiamennyiség

– legtöbbször mint hő – most felszabadul. Ha például a szén-savgázból, mely szénből és oxigénből áll, alkalmas módon az oxigént elvonjuk, akkor 8000 caloriányi hő tűnik el, míg egy gramm szén keletkezik. Ha pedig egy gramm szenet oxigénnel egyesítünk: elégetek, akkor 8000 caloria hő keletkezik. Azt mondjuk: a szén energiatartalma 8000 caloria.

Ha meggondoljuk, hogy minden kémiai változás valamely fizikai energia árán létesül, illetve valamely fizikai energiát hoz létre, akkor világossá lesz, hogy a fizika és kémia egysége és különbsége miben nyilvánul. Abban, hogy a fizika olyan jelenségekkel foglalkozik, amelyek a fizikai (mechanikai, hő-, elektromos-, mágneses-, fény-, felületi) energiáknak változásaiból és egymással alakulásából állnak, a kémia pedig olyanokkal, amelyek a kémiai energiának változásából vagy fizikai energiákká alakulásából állnak.

Az élőlények élete folytonos energiaváltozások sorozata. Az élet hő termelésével, mozgással (= munka végzésével), kémiai változásokkal, némely élőlénynél fény és elektromosság termelésével jár és az élet ezen folyamatoknak egy bizonyos egyensúlyából áll. Ezért az élettannak alapvető kérdése volt, hogy az *energia megmaradásának törvénye érvényes-e az élő szervezetekben is* s tényleg ennek a kérdésnek megoldása rendkívüli tanulságokat rejtett magában. A kérdésre kísérletileg elég egyszerűen lehetett feleletet kapni. Ha ugyanis egy állatot nyugalomban tartunk, akkor annak energiatermelése általában csak abban áll, hogy hőt produkál; ezt a hőt annak a kémiai energiának árán termeli, amelyet *táplálékában* felvesz, vagy amelyet, ha éheztetjük, saját teste anyagaiból szerez. Alkalmas eljárásokkal pontosan megmérhetjük az állat által termelt hő mennyiségét s épp oly pontosan a táplálékkal nyújtott vagy az állat testéből elhasznált anyagok kémiai energiatartalmát. Az így végzett számtalan kísérlet mind azt mutatta, hogy a termelt (hő)energia pontosan annyi, mint az elhasznált (kémiai) energia. Ha az egyiket mesterségesen megváltoztatjuk, akkor a másik épp olyan arányban szintén megváltozik. Ha például az állattal munkát is végeztetünk, amikor tehát az állat hőenergián kívül mechanikai energiát is termel, akkor az éhező állat többet veszít súlyából s ha megvizsgáljuk, hogy mennyivel többet és kiszámítjuk, hogy ez a többlet mennyi kémiai energiának felel meg, azt találjuk, hogy pontosan annyinak, amennyivel a produkált energiamennyiség nagyobbodott.

Hogy a szervezet a táplálékok kémiai energiatartalmát hogy alakítja át a neki szükséges hő- és mechanikai (némely állatnál ezeken kívül fény- és elektromos-) energiává, arra most nem térhetünk ki részletesebben. A mondottak megértéséhez elég annyit tudni, hogy ez úgy történik, hogy a tüdőn keresztül a vérbe jutott *oxigén* vegyülése a bélrendszeren át a vérbe s innen az egyes sejtekbe került *táplálékokkal* az a folyamat, amelyben ezeknek kémiai energiája hővé alakul.

Az energia megmaradásának elve tehát szigorúan érvényes a biológiában is; alkalmazása a biológiának számos addig érthetetlen jelenségét egyszerűen megmagyarázta és rendkívül sok addig ismeretlen jelenség megismeréséhez vezetett.

Ha egy energiafajt valamely másik energiafajjává akarunk átalakítani, eszközeink tökéletlensége miatt sohasem sikerül teljesen.¹ Eljárásunk végén a kívánt energiafajból a számítottnál mindig kevesebbet kapunk, a hiányzó rész egy harmadik energiafajjává alakult, vagy át sem alakult. A gőzgépben tudvalevőleg a szén kémiai energiáját elégetése útján hővé, ezt munkává alakítjuk. Az így nyerhető munka azonban csak egy része, tized-ötöd része a szén energiájának, a többi a gép felmelegítésével mint hő távozik a környezetbe s munkává nem hasznosítható. A gépek jó-sága, fejlettsége ezért mindenekelőtt attól függ, hogy hányadrésze a beléjük fektetett energiáknak térül meg tényleg munka alakjában.

Ostwald ennek analógiájára ítéli meg az *emberi kultúra* és társadalmi szervezettség *fejlettségét* s ha kissé követjük őt, meggyőződhetünk róla, hogy ez az analógia igen sokat mond és igen hasznos. Az embernek élete fentartásához bizonyos energiamennyiségeket kell megszereznie; a megszerzésre azonban mindig bizonyos energiamennyiségeket kell fordítania. A primitív embernél (s az állatoknál még inkább) úgy áll ez a dolog, hogy sok energiakiadás fejében aránylag kevés energia szereztetik: nem tud magának mást és többet szerezni, mint csak az éppen nélkülözhetetlen táplálékenergiát s ezt is csak a vadászattal, harccal stb. járó nagy energiakiadások árán. A kultúremlernek viszont a különböző energiafajok nagy mennyisége bármely időben és helyen kis energiakiadás árán áll rendelkezésére. Ha kellően átértjük, hogy mi ennek a jelentősége, akkor könnyen belátjuk, hogy kultúra fejlettsége egyenesen arányos a felhasznált energiák mennyiségével és fordítva arányos az ezek megszerzéséért kiadott energiák mennyiségével. A gyalogszerrel igyekvő és a gyorsvonaton robogó utas, az ék-írás és a rotációsgép, a testi erőszakon nyugvó és a kapitalizmus által fentartott kizsákmányolás közti kultúrkülönbség mintájára a kultúra összes „vívmányai” így egységesen és egyszerűen írhatók le.

Ugyanígy jellemezhetőek a társadalom egyéb jelenségei is. A társulásnak, bármily okokból jött is létre, legfontosabb következménye az volt, hogy az egyes emberek a társulással együttjáró berendezések révén több energiához kevesebb energiavesztéssel juthattak. Közbiztonsági intézmények, jogfejlődés csak úgy, mint a tudományok ápolása, vagy a társas erkölcs kialakulása mind ennek a törekvésnek bonyolultabb megnyilvánulásai.

¹ Egy esetben, a hőnek munkává alakítása esetében, egy természeti törvény elméletileg is lehetetlenné teszi a *teljes* átalakítást.

Az agy sejtjeiben épp úgy fizikai és kémiai energiaváltozások folynak, mint a szervezet többi sejtjeiben. Míg azonban ez utóbbiak *működése* az ismert energiaalakok képében jelentkezik – mozgás = munka, mirigyműködés = kémiai változások, stb. –, addig az agysejtek működése az egészen sajátos tudati jelenségek fellépésével jár. Közelfekvő volt tehát az a gondolat, hogy a specifikus lelki jelenség: a tudat-állapot, mint az energia egyik megnyilvánulási formája, mint egy új energiatípus fogható fel, mely az agysejtekben felszabaduló hő- vagy kémiai energiából keletkezik. Emellett szólnak azok a kísérleti tények is, amelyek szerint a működő agyban élénkebb anyagcsere folyik, tehát több energia alakul át, mint a nyugvó agyban.

A tudati energiának, mint külön energiatípusnak gondolata a természeti jelenségek közt oly különálló lelki jelenségek viszonyát a többihez igen egyszerűvé és átlátszóvá teszi s ezért oly nagyon tetszetős. Ha azonban arra kell felelnünk, hogy mindaz, amit a természettudomány az energiák lényeges tulajdonságait illetőleg ma tanít, mennyire áll a tudati állapotokra, akkor azt kell mondanunk, hogy erről eddig nagyon keveset tudunk. A tudati állapotok viszonya az ismert energiatípusokhoz: keletkezésének és átalakulásainak törvényei még nem ismeretesek. Amíg pedig ezek tisztázva nincsenek, addig a tudatenergia fogalma csak hipotézis, mely a tudományos *kutatások* számára irányul szolgálhat, de a tudomány *tanításai* közt még nem foglalhat helyet. *Strophantus.*

A föld történetéből.

A geológusok már régen megállapították, hogy a földön uralkodó hőmérséklet különböző korokban igen különböző volt: jégkorszakok váltakoztak tropikus korszakokkal. E sajátos jelenség sokáig foglalkoztatta a tudósokat, de nem igen tudták kielégítően magyarázni. Újabban azonban sikerült egy a tapasztalatokkal jól egyező s igen szellemes magyarázatot találni erre a jelenségre is.

A föld hőmérsékletének ily mélyreható változásait a magyarázat szerint földünk atmoszférájának szénsvartartalma, helyesebben ennek változása okozza. A szénsvagáz igen sajátos módon viselkedik a fénnyel szemben. A látható fénysugarakat csaknem változatlanul engedi át, míg a nem látható sugarakat, pl. a hősugarakat elnyeli. Működését olyanféleképpen képzelhetjük el, mint az üvegház fedelét: a napfény áthatol az üvegház fedőüvegén s erősen felmelegíti az üvegház talaját, a talajból a felmelegedés következtében hősugarak indulnak ki, ezeket azonban az üveg már nem engedi vissza s így az üvegházban a hőmérséklet a környezet hőfoka fölé emelkedik. A szénsvav éhez hasonlóan az egész földet körülvevő, rendkívül ritka állományú üvegburának tekinthető. Minél több a szénsvav a levegőben, viszonylag annál sűrűbb ez a védőburok s annál több meleget tart vissza.

Már most a föld szénsvavának legnagyobb része a tüzhányókból jut a levegőbe. Mikor a vulkánok erősen működtek a földön, több szénsvav jutott a légkörbe, mint amennyit a növények elfogyasztani képesek voltak s meleg korszakok állottak be. Ezekből az időkben valók azok a tropikus állatok, amelyek maradványait ma északi vidékeken találják. Voltak azután időszakok, mikor a vulkanikus működés erősen szünetelt. Ekkor a növények a szénsvav nagyrészét elfogyasztották, a védőburok megritkult s jégkorszak állott be. Ezekben az időkben nyúltak le a gleccserek ma termékenyeknek ismert völgyekbe is. És csakugyan bebizonyult, hogy a tropikus földkorszakokban erős volt a vulkanikus működés a földön, a jégkorszakokban gyenge.

Manapság valószínűleg tropikus korszak felé közeledünk, mert a vulkanikus működés fokozódik s a gyárák kéményei is rengetek szénsvavat küldenek a levegőbe. *KM.*

SZEMLE.

Az elárult és megmentett haza. A Tisza István képét felöltött nemzeti géniuszbizalmából fokozott buzgalommal vigyáz a *Magyar Figyelő* Magyarországra és óvja a hazát minden árulástól. Legutóbb két alkalmat is keresett erre a célra.

Az egyik: egy francia tankönyv szerint – *Gaston Richard* a szerzője – Magyarország társadalma a magyar nemességre, a szláv és román parasztságra és a német és zsidó városi polgárságra oszlik. A *Figyelői* ez a leírás rendkívül felháborítja. Ezt nem lehet másra visszavezetni, mint a *Huszadik Század* külföldön konkolyt hintő francia számára. „Az ügyetlen és tudatlan kertészek ültette gyomot ki kell gyomlálni” kiált fel a hazának *Tisza István* által kirendelt védője nemes pátossszal. Nem tudjuk, hogy a határtalan rosszhiszeműségen vagy a felületességgel párosult tudatlanságnak óriási mértékén csodálkozunk-e ez alkalommal? A Figyelő munkatársa vagy úgy ismeri a *Huszadik Század* francia számát, mint *Gaston Richard* úr Magyarországot, vagy úgy ferdit, mint aminő tudatos, rosszhiszemű ferdítésekkel Magyarországot illetőleg a külföldön alig szoktunk találkozni. Rosszhiszeműsége mellett szól az a körülmény, hogy a *Huszadik Század* ellen a *Neue Freie Presse* „fényes és kegyetlen” bírálatát vonultatja fel. *Gratz Gusztáv* úr, mint az objektív külföld! Ilyen joggal a *Magyar Figyelő* is eljátszhatja a *distinguished foreigner* szerepét.

A *Huszadik Század* francia száma, mondhatnók, valóságos honmentő missziót töltött be a külföldön, ha a „honmentő” szót nem devalválta volna a hivatalos magyar sajtó. Így azonban csak azt konstatáljuk, hogy ez a szám kétségtelenül hazaáruló a szónak abban az értelmében, amely ma már minden magyar kultúrember előtt dicséretet jelent. Mert a H. Sz.-nak ez a száma kimutatta, hogy kulturális hátramaradottságunk nem a magyar nép bűne, mint ahogy ez a külföld közvéleménye – mely hosszú ideig asszociálta a nemzetiségi és társadalmi elnyomást – hitte. Nem a magyar népé, hanem az uralkodó feudális osztályoké, akiknek az uralma gátolja Magyarország gazdasági és kulturális fejlődését és egyaránt elnyomja a magyar és a nemzetiségi népet. *Gaston Richard* úrhoz nem jutott el sem a *Huszadik Század*, sem azok a beható és elismerő bírálatok, melyek erről a számról egy csomó előkelő külföldi revueben, mint a *Bücher*, *Sombart*, a *Schmoller* szemléiben, a *Revue politique et parlementaire*-ben, a *Revue du droit public*-ben, a *Grande Revue*-ben megjelentek. Ha eljutottak volna hozzá, másképp írta volna meg a könyvét.

A *Magyar Figyelőnek* a *Huszadik Század* francia számáról írott szemléjét legjobban cáfolja meg ugyanazon lapnak a *Galilei Kört* kipécéző szemléje. Nem tetszik előkelő laptársunknak ennek a körnek a szelleme. Nem tetszik, hogy *Jászi Oszkár* a kör tagjainak egyetértése mellett fejtette ki a körben a jogfosztó ál-haza és a jogkiterjesztő igazi haza fogalmát. Nem tetszik, hogy e beszéd szavaival éljünk a feudális osztályuralom „kibérelt lelkiismeretének”, hogy a nemzet virága körében hirdetik a következőket: „Tanuljuk meg a magyar társadalom görnyedő helóitáinak nyelvét és ősi nyelvjárásaik hatalmával értessük meg, hogy az őket elnyomó vármegyei kényszermagyarosító szervezet nem a magyar haza, amint ezt pópáik és prókatoraik egy létsze hirdeti, hanem ugyanaz a nemesi uralom, mely az ő testvéreiket, a magyar parasztokat is bilincsekbe veri s melyet csakis az egész magyarországi nép bajtársi szövetsége lesz képes lerázni.” Ha az ifjúság ilyen elveket fogad el, akkor a *Magyar Figyelő* szeméi előtt a hazaáruló galileusoknál a hazafias *Bukovayak* sokkal rokonszenvesebb színben tűnnek fel. De az idő kerekét nem lehet visszafordítani. A komolyan informálódó külföld és a tudomány igazságai, valamint a nép sorsa iránt komolyan érdeklődő ifjúság előtt mindinkább kezd kibontakozni Magyarország mai helyzetének igaz képe. Külföldön és belföldön *la vérité est en marche.*

Obstrukció a választójogért. Pénzzel, pálinkával, erőszakkal és megfélemlítéssel csinált magának pártot és parlamenti többséget Khuen kormánya. A lerészegített s megfélemlített nép parlamenti képviselője sokszorosan elárulta a királyi szóval s kormánynyilatkozatokkal megígért választójogot. A közvélemény ma már világosan látja, hogy ez a kormány és ez a párt nem azért van itt, hogy a népnek szükséges reformokat megteremtse, hanem hogy keresztülvigye a véderőreformot. A munkapárt népszerűségének hirtelen lecsökkenésével arányban nőtt a Justh-párt népszerűsége, mely felismerve a helyzetet, a véderőreform követelésének nekiszegte a választójog követelését. Az obstrukció, mely a véderőjavaslatok ellen irányul, a választójog ügyét készíti elő s ezért a demokratikus haladás barátainak minden szimpátiáját bírja. Ha van jogosult obstrukció, úgy ez az, mert nagy értékekért, új alkotmányért, demokráciáért, a jövő kialakulásáért, az alkotmányból kirekesztett népmilliók érvényesüléséért folyik. Minket még az sem aggaszt, hogy a Justhék népszerűségének szekerébe az utolsó órában felkapaszkodott a sok világot látott, de keveset tapasztalt Apponyi Albert gróf, a nemzet naivája, ki a haladás ügyét még ma is zászlókérdésnek tekinti. Justhék reméljük nem ülnek fel a szíreňhangoknak és haladnak a maguk útján. Ha Tisza házszabályrevíziót sürget, jól tudjuk, ennek éle a választójogi reform ellen irányul. Ha Apponyi és Andrássy nemzeti hadseregért lelkesednek, de útjába állanak a népjogok érvényesülésének, akkor ők más jelszavak alatt ugyanazt akarják, amit Tisza István akar. A közjogi politika koporsószógeit az obstruáló Justh-párt tartja a kezében. Ez az obstrukció a választójogi parlament eljövételének nagy vajúdása. A pálinka-parlament kríziséből kormányok és pártok bukása után meg fog születni a népparlament.

Vázsonyi s a választójog. A fővárosban nagy monstre-népgyűlés volt az általános, egyenlő, titkos választójog mellett s a véderőjavaslatok ellen. Vázsonyi Vilmos, aki első közéleti babérait a véderőjavaslatok elleni harcban kifejtett agitációjával 1889-ben szerezte, most 1911-ben már nem tüzel, nem szónokol egy oly javaslat ellen, mely amannál súlyosabb pénz- és véráldozatot követel. A választójog kérdésében sem exponálja magát annyira, mint tőle méltán várhatnák hívei és ellenségei Vázsonyit a fővárosnál elfoglalt pozíciója országos érdekű kérdésekben nem kevésbé veszélyezi. A törvényhatósági közgyűlés vezére, Budapest koronázatlan királya – ahogy őt Bárczy polgármester nevezte –, megengedjük, hogy közérdekű városi ügyek érdekében, de rá van szorulva a kormányok jóindulatú támogatására. Vázsonyi ma már nem csinálhat olyan politikát, amilyent szeretne vagy akarna, hanem kénytelen megalkudni a körülményekkel, a viszonyokkal és nálánál nagyobb urak óhajításait nem igen hagyhatja figyelmen kívül. Vázsonyi az ellenzék választójogi akciójából nem azért kénytelen kikapcsolni magát, mintha az ellenzékiség egyéniségének, tehetségének, hajlamainak nem inkább felelne meg, hanem azért, mert ha a kormánnyal – mondjuk a választójog kérdésében vagy a véderő kérdésében – keztyűt húzni merne, akkor a fővárosnál 24 óra alatt elvesztené befolyását. A fővárosi törzsfőnökök csak addig követik Vázsonyit, míg ő is követi őket. Nekik olyan vezér kell, kire a belügy-miniszter nem haragszik. Ez a bilincs az, melyben Vázsonyi vergődik. Bizony senki se lehet egyszerre ártatlan fővárosi bárány és rettenetes demokrata, választójogos oroszlán. Fővárosi érdek, törzsfőnöki érdek, hogy ne essék most szó választójogról, a titkosról. Országos érdek, népmilliók érdeke, hogy csak erről beszéljünk. Ebben a keserves dilemmában Vázsonyinak észre kell vennie, hogy a dolgok, az ügyek mennek előre feltartóztatlanul akkor is, ha a legékesebb szavú agitátorokat és szónokokat egyéb dolgaik és körülményeik hallgatásra is kényszerítik.

A pápa, az ünnepek és a kapitalizmus. A katolikus egyház és a fejlődő kapitalizmus nem nagyon rokonszenveztek egymással. A fejlődésnek induló nagyipar nemcsak a feudális társadalmat találta magával szemben merev céhrendszerével, röghöz kötött jobbjáival, kultúra- és fejlődésgyűlöletével, de épp olyan erősen a katolikus egyházat, amely gyűlölettel és idegességgel nézte a rohamosan fejlődő kapitalizmust és a fejlődő kapitalizmus szolgálatában szédületesen nekilendült technikai és ipari fejlődést, ami viszont a kultúrának és felvilágosodásnak a fejlődésére is nem kis befolyással volt.

A kapitalizmus viszont erősen aprehendált az egyháznak rengeteg ünnepéért, amelylyel minduntalan kiállította munkásait a munkából. Azóta a két ellenség megbékült. A hitetlen és forradalmi tőke a konzervatív és haladásgyűlölő egyházzal szépen megbékült. A békének egy új etappja az az ajándék, amivel a pápa most „motu proprio” megajándékozta a kapitalistákat: a hétközbeeső ünnepeknek vasárnapra való áttétele. Nem kell többé hiába fizetni az ünnepeken a munkásokat, a pápa gondoskodott róla, hogy hetenként csak egy szabadnap legyen. Hogy a munkásoknak imponál-e a „motu proprio” és ők is odaajándékozzák-e azt az egy pár napot, amihez eddig a piros betű hozzájuttatta őket, az már egészen más kérdés.

Canalejas. A múlt nyáron egy ragyogó kultúrharcot bámult meg a felvilágosodott emberiség. A klerikalizmus évszázados béklyóit testéről lefosztani kívánó Spanyolország vívta meg akkor nagy kultúrharcát. A harc vezére Canalejas miniszterelnök volt s jól emlékezetünkbe véstük imponáló határozottságát s töretlen akaraterejét. A kultúrharc diadalmas volt; a klerikalizmus minden vonalon tért vesztett.

Most újabb hír érkezik Spanyolországból. Canalejas törvényjavaslatot terjeszt az országgyűlés elé, amely minden fogyasztási adót eltöröl s az adózás terhét progresszív egyenes adók alakjában kizárólag a vagyonos osztályokra hárítja. A fogyasztási adók Spanyolországban is, úgy mint nálunk, a dolgozó néposztályok sovány megélhetésére feküdtek rá, a legszegényebbeket terhelték meg a legsúlyosabban. Közös forrásból fakad a kultúrharc és a fogyasztási adók eltörlése. Aki a múlt évben a lelkek felszabadulásáért harcolt, a fejlődés következő fokán embertársai anyagi felszabadulásáért, emberibb léihez való felsegítéséért fog küzdeni.

A feszület szögei. Sem elkeseredés, sem a harci kedv nem tud a valláserkölc ellen olyan érveket kitalálni, mint az élet maga: Mezőbikás biharmegyei község románokból és tótokból álló lakossága közösen egy feszületet akart a temetőben felállítani. A román pópa azonban azt követelte, hogy a feszületen a Krisztus lábai külön-külön legyenek felszegezve, tehát összesen négy szög legyen a feszületen, míg a tótok három szöges feszületet kívántak. Ezen összekülönböztek és úgy a tótok, mint a románok külön feszületet készíttettek. Mikor azután a két feszületet a temetőben felszentelték, a pópa beszéde úgy felizgatta a híveit, hogy a románok és tótok egymásra támadtak és valóságos harcot rögtönöztek egymás között. A véres verekedésnek tizenkét súlyosan sebesültje van, kiket a nagyszalontai kórházba szállítottak. Egy Mungyán Tógyer nevű öreg oláh embert agyonvertek. A községet csendőrök szállottak meg.

A vallás csak olyan méreg, mint az alkohol. Butít, gyilkol, aljasít.

MOZGALOM.

Monista-kongresszus.

A német monisták ez év szeptember 8-ától 11-éig tartják első nagygyűlésüket Hamburgban. A kongresszuson a monizmus kultúrfeladatairól és a monista világfelfogásról a következők fognak előadást tartani: Svante Arrhenius, stockholmi egyetemi tanár, Friedrich Jodl, bécsi, Jacques Loeb, newyorki, Wilhelm Ostwald, lipcei egyetemi tanár. A kongresszus díszelnöke Haeckel Ernő.

A monizmus célja oly élet- és világfelfogás kiépítése, amely a tudomány kritikája előtt megállja helyét. Nem ismer földöntúli erőt, amely a világ folyásába vagy az ember életébe öntudatosan beavatkozik. Éppen azért a vallásban sem lát természetfölötti megnyilatkozást, hanem a különböző idők és különböző népek értelem- és értelemvilágának folyton változó megnyilatkozását. Szerinte az erkölcsöt sem egy felsőbb lény parancsa teremti meg, hanem az emberi együttélés és társadalomalakítás szükségletei. És minthogy ez az erkölcs az emberi természetből fakad, épp úgy megvannak a fejlődés törvényei, mint az élet minden megnyilvánulásának. Ennek az erkölcstannak a kiépítése a monizmus elsőrendű feladatai közé tartozik. Az államot a létért való küzdelem és az ebből fakadó szervezkedés szüksége teremtette meg és éppen ezért célja a lehető legnagyobb egyéni szabadságot, a lehető legtökéletesebb állami renddel egyesíteni.

Körülbelül ezekben foglalható össze az a világfelfogás, amit monizmusnak nevezünk és amelynek alapján a kongresszust rendező „Deutscher Monistenbund” áll.

Galilei Kör.

A Kör nyári munkásságának gerincét ezidén is a középiskolából kikerült ifjúság részére rendezett előadások és szemináriumok alkotják. Az előadássorozatban eddig dr. Pólányi Károly, dr. Péterfi Tibor, dr. Szende Pál, dr. Varga Jenő és Rónai Zoltán egy-egy előadásban a középiskola világnézetét, a természettudományi világnézet alapjait, a dogmatikus és tudományos történelmi felfogást, továbbá az egyház és tudomány harcait és az egyház és állam viszonyát ismertették. A szociológiai szemináriumban a szociológia iskoláit és az emberi társadalom fejlődését vitatták meg. A természettudományi szemináriumban a föld történetéről, biológiai alapismeretekről és problémákról s a leszármazásánról; a szabadgondolkodó szemináriumban a gondolkozásról és a szabadgondolat elméletéről tartottak megbeszéléseket. A most érettségizett diákok az előadásokon és a szemináriumi vitákon nagy számmal vesznek részt. A Kör munkásoktató tevékenysége sem szünetel a nyár folyamán: a sztrájkoló pékmunkások számára naponként előadásokat tartanak a Kör tagjai s a Munkás Testvedő Egyesület turistaosztályának heti kirándulásain is egy-egy előadással szerepel a Kör.

A Szabadgondolkodók temesvári egyesülete.

Július hó 23-án tartotta a „Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületé”-nek temesvári fiókjá alakuló gyűlését. A gyűlés előzményei és a gyűlés lefolyása a megalkulást a szabadgondolkodó mozgalom fontos eseményévé iktatta. Lamberg káplánt több temesvári szülő megvádolta azzal, hogy a gondjaira bízott gyermekeket megrontotta és bár állítólag a kihallgatott szülők a vádat mindenben megerősítették, Lamberg nemcsak hogy szabadon jár, de templomi szolgálatokat is teljesít. E körülmény folytán elkeseredett sajtócsatározás előzte meg a gyűlést és magára a gyűlésre is a Lamberget védő klerikálisok erősen készülődtek. A gyűlés idejére a „Fabrikshof”

című nyári mulatóhelyet, ahová a gyűlést hirdették, teljesen megtöltötte az érdeklődő közönség.

A gyűlést vezető elnökké *Ernszt Lajost*, jegyzővé *Spielmann Károlyt* választották. A „Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete” részére dr. *Timor Miklós* ismertette a szabadgondolkodó mozgalom elméleti alapjait és céljait, felekezetenküli oktatás és a szekularizáció kérdését. *Novak Traján* ugyanezt német nyelven ismertette és a napirendnek a „vallás és erkölcs” című pontját fejtegetve, a Lamberg-ügy állását vázolta. Utánna a klerikális részről *Csojják Gábor* jelentkezett szóhoz, aki aggályát fejezte ki a szabadgondolkodó mozgalommal szemben és óvta a gyűlést a szabadgondolkodó fiók megalapításától. Többek hozzászólása után a gyűlés egyhangú lelkesedéssel kimondta, hogy a csoportot megalapítja, annak hivatalos lapjává a „Szabadgondolat”-ot fogadja el és a szervezés munkálatainak megejtésére egy 9 tagú szervező bizottságot küld ki. A gyűlés befejezéséig 53-an jelentették be, hogy a szabadgondolkodó mozgalomhoz csatlakoznak és kilépnek a katolikus egyház kötelékéből.

A szabadgondolkodó magántisztviselők

ősszel újjászervezik a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületének keretében fennálló budapesti magántisztviselő fiókot. E célból már most minden szerda este összegyűlnek a Galilei Kör helyiségében, ahol mozgalmuk célszerű szervezésének és programjának előmunkálatait végzik el s ugyanakkor tudományos vitában egy-egy érdekes kérdést beszélnek meg. Az eddigi tervek szerint működésüket kifelé csak szeptemberben kezdik, addig a Galilei Kör nyári előadásait és szemináriumait hallgatják és a szerdai összejöveteleket látogatják. A szervező bizottság most egy kulturisztika kérdőpontjain dolgozik, melyet aztán értekezletszerű megbeszélések tárgyává fog tenni. E statisztika célja a magántisztviselők kulturális állapotának pontos rajza, számszerű megismerése és az adatok tudományos feldolgozása. A programtervezet pontjai között szerepel: előadások és viták rendezése a tudományok és művészek fontos kérdéseiről; szemináriumok a közgazdaságtan köréből, az ott felmerült kérdések megvilágítása. Ezeken kívül különböző magántisztviselő-akciók kezdeményezése. Kívánatos, hogy akik helyeslik e mozgalmat, járjanak el a szerdai megbeszélésekre és a Galilei Kör előkészítő szemináriumaira és előadásaira. Ha ez nem állna módjukban, közöljék címüket a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete titkári hivatalával (VI, Nagymező-utca 37–39), hogy a továbbiakban a szervező bizottság közvetlen érintkezést tarthasson minden érdeklődővel.

Martinovics Kör.

Az eperjesi Martinovics Kör működésének első évében 3 nagy előadást rendezett, úgymint 1910 április hó 17-én *Jászi Oszkár* „Hogyan született meg a nemzet” című. 1911 március 5-én *Szende Pál* „Irodalmi és társadalmi irányok” című, március 12-én *Faber Oszkár* „Klerikális szervezkedés” című előadását, továbbá 16 szeminárium előadást (dr. Auszterlitz Tivadar, Ballá Béla, Deutschenschmied Jenő, dr. Duschnitz Soma, *Fazekas Sándor* [Budapestről], Ruttkay Nedeczky Béla, Sziklai István, Vidor Leo és *Vincze Sándor* [Budapestről] előadásaival) s 3 vitaestét (vitavezetők: dr. Maybaum Artúr, Bodon Miksa és dr. Eger József). A nyár tartama alatt kéthetenként munkáselőadást rendez az ipari szakszervezetekben tömörült munkásság számára. Az összes előadásokat 30–600 főnyi közönség hallgatta. A budapesti Galilei Körrel élénk összeköttetésben állott, annak nevében Hárnik Jenő és Fazekas Sándor a Kör vendégei is voltak. A helybeli ev. vall. főgimnázium felső osztályú „tanulói számára Ady költészetének méltatására 20 koronás pályadíjat tűzött ki.

A Kör új tisztviselői: dr. Maybaum Artúr és Vidor Leo alelnökök, Sziklai István titkár, Ballá Béla pénztáros, Rosenthal Artúr jegyző. Az elnöki és ellenőri állás üresedésben van.

A tagok száma 178, amely az élénk agitáció következtében erősen növekedni fog.

Slobodna Misao

(Szabadgondolat) címen a horvátországi szabadgondolkodók havonta megjelenő folyóiratot indítottak Zágrábban. E folyóiratban főleg a szabadgondolkodás gyakorlati kérdéseivel foglalkoznak. Az általános választójogért való küzdelem és erős anti-klerikális propaganda jellemzik. Júliusi számában szimpatikus hangon ismerteti Jászi Oszkárnak a nemzetiségi kérdéstről a Galilei Körben tartott előadását.